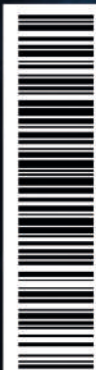

НОВОСТИ НАУКИ КАЗАХСТАНА

Научно-технический журнал Vol. 4(159) 2023

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЦЕНТР
ГОСУДАРСТВЕННОЙ
НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ
ЭКСПЕРТИЗЫ

www.vestnik.nauka.kz

НОВОСТИ НАУКИ КАЗАХСТАНА

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№4 (159)

Научно-технический журнал **«Новости науки Казахстана»** публикует статьи по следующим направлениям фундаментальных и прикладных исследований: технические и сельскохозяйственные науки, науки о Земле, пищевая и перерабатывающая промышленность, экономика, науковедение, стандартизация и пр.

Журнал основан в 1989 г. и выходит 4 раза в год.

Предназначен для профессорско-преподавательского состава вузов, докторов PhD, магистрантов, студентов и сотрудников научно-исследовательских институтов, предприятий и организаций, а также работников министерств и ведомств.

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

М.К. Бапиева (главный редактор)

М.Е. Сейткалиева (ответственный секретарь)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Р.Г. Бияшев, д.т.н.; **К.А. Исаков**, д.т.н.; **К.Д. Досумов**, д.х.н., проф.;

С.Е. Соколов, д.т.н., акад. МАИН; **Б.Р. Ракишев**, д.т.н., акад. НАН РК;

Ж.С. Алимкулов, д.т.н.; **М.Т. Велямов**, д.б.н., проф., акад. НАН РК;

Ю.А. Юлдашбаев, д.с.-х.н. (Россия);

М.А. Рахматуллаев, д.т.н. (Узбекистан);

А. Сладковски, д.т.н., проф. (Польша);

Д. Пажес, гл. специалист (Франция)

Республика Казахстан, 050026, г. Алматы,

ул. Богенбай батыра, 221

Тел./факс: +7 727 355 55 01 внт 204

e-mail: bapiyeva@inti.kz, n.nauka@inti.kz

www.vestnik.nauka.kz

СОДЕРЖАНИЕ

НАУКОВЕДЕНИЕ

ФИЗИКА

**А. Хабай, Е.А. Тулешов, А.А. Шадыманова, Е.Е. Оразалы,
В.К. Байтурганова**

Анализ распределения радиосигнала для управления беспилотными летательными аппаратами..... 6

ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

А.Т. Акментаев

Использование системы комплаенс-контроля для снижения коррупционных рисков..... 11

М. Сагындык

Фактор развития цифровой экономики в Казахстане - цифровая грамотность ее населения..... 15

А.С. Гликман, Г.Н. Беляева

Влияние коронакризиса на отдельные сферы экономики Казахстана.... 22

А. Садырова

Концептуальные основы социализации воспитанников детских домов..... 30

Е. Баймухаев

Реализация принципа слышащего государства местными исполнительными органами 37

МАЗМҰНЫ

ФИЗИКА

**А. Хабай, Е.А. Төлешов, А.А. Шадыманова, Е.Е. Оразалы,
В.К. Байтұрғанова**

Ұшқышсыз ұшу аппараттары басқаруға арналған радио
сигналының таралуын талдау 6

ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР

А.Т. Акментаев

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту үшін сәйкестікті бақылау
жүйесін пайдалану 11

М. Сағындық

Қазақстандағы цифрлық экономиканың даму факторы - халықтың
цифрлық сауаттылығы..... 15

А.С. Гликман, Г.Н. Беляева

Корона дағдарысының Қазақстан экономикасының жеке салаларына
әсері 22

А. Садырова

Балалар үйі тәрбиеленушілерін әлеуметтендірудің
концептуалдық негіздері 30

Е.Б. Баймухаев

Жергілікті атқарушы органдардың халық үніне құлақ асатын
мемлекет тұжырымдамасын іске асыруы 37

CONTENT

PHYSICS

**A. Khabay, E.A. Tuleshov, A.A. Shadymanova, E.E. Orazaly,
V.K. Baiturganova**

Analysis of the radio signal distribution for controlling unmanned aerial
vehicles 6

SOCIAL SCIENCES

A.T. Akmentaev

Use of compliance control systems to reduce corruption risks..... 11

M. Sagyndyk

A factor in the development of the digital economy in Kazakhstan
is the digital literacy of its population..... 15

A.S. Glikman, G.N. Belyaev

Impact of the corona crisis on particular spheres of the economy
of Kazakhstan..... 22

A. Sadyrova

Conceptual aspects of orphan's socialization 30

E. Baimukhayev

Implementation of the principle of the hearing state by local executive 37

ҰШҚЫШСЫЗ ҰШУ АППАРАТТАРЫ БАСҚАРУҒА АРНАЛҒАН РАДИО СИГНАЛЫНЫҢ ТАРАЛУЫН ТАЛДАУ

Хабай А.¹, Тулешов Е.А.¹, Шадыманова А.А.², Оразалы Е.Е.¹, Байтурганова В.К.¹

¹Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ Ұлттық техникалық зерттеу университеті, Алматы, Қазақстан.

²Ұлттық мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама орталығы, Алматы, Қазақстан.

Түйіндеме. Ұшқышсыз ұшу аппараттары (ҰҰА) өндірістік әр саласында сондай-ақ әртүрлі әскери қосымшалары мен азаматтық қосымшаларында үлкен қызығушылыққа ие. Ұшу аппараттарын жер станциялармен байланыстыруда, қолданылатын ақпарат алмасуға радиолық байланыс алгоритмін құрудың маңызы өте зор. Осы мақсатта бұл мақалада ұшу аппаратын басқаруға арналған радио сигналының таралу, таралу жолындағы кедергілерді, қабылдау антенналарын арасындағы байланыстар негізінде нақты талдаулар ұсынылады.

Түйінді сөздер: сымсыз байланыс желілері, ұшқышсыз ұшу аппараттары, радио байланыс.

Кіріспе. Ұшқышсыз ұшу аппараттарын қолдануға болатын әртүрлілік пен шексіз қолдану салаларын ескере отырып, соңғы жылдары квадрокоптер (дрон) саласына деген қызығушылық экспоненциалды түрде өсті. Қазіргі уақытта дрондар, сондай-ақ ұшқышсыз ұшу аппараттары (ҰҰА) деп те аталады, азаматтық және әскери ортада кеңінен қолданылады, бұл инспекциялау, бақылау, картография және модельдеу қосымшалары үшін маңызды деректер көзі болып табылады [1-5]. Квадрокоптер мен жердегі басқарудың ұшу диспетчері мен жердегі жабдық арасында екі жақты ақпарат алмасуды радиобайланыс каналын мен қамтамасыз етеді [6]. Квадрокоптердың ұшуын, бағытын, телеметриялық ақпаратты беру борттық жабдықтың жұмысын басқару үшін командалық ақпаратты жіберу (фотосуреттер, теледидар бейнелері және т.б.), мақсатты жабдықтың көмегімен алынған ақпараттарды алуды жерден басқару көрсетілген [7]. Белгісіз орталарды картографиялау көптеген роторлы байланыс құралдарының нүктелік алгоритмін (ICP) қолдану көрсетілген [8-10].

Зерттеу әдістері. Ұшқышсыз ұшу аппаратын басқаруға арналған радио сигналдың таралуы. Алайда, бұл жағдайларда квадрокоптерды адам басқарды. Массачусетс техноло-

гиялық институтының командасы кеңейтілген Калман сүзгісін, сондай-ақ Гаусс бөлшектері сүзгісін қолданып, лидерлік деректер мен нүктелік алгоритмін деректерін біріктіру арқылы әуе кемесін автономды ішкі басқаруға қол жеткізді [11-13]. Алайда, бұл жағдайда қоршаған орта алдын-ала картаға түсіріліп, алдын ала анықталған траекториялар қолданылды. Кешенді картаға түсіру және бақылау - бұл қазіргі кездегі зерттеу бағыты. Біз осы негізгі мәселерді талдай отырып, өзімізді автоматты басқарлығын квадрокоптердың жұмысын ұсынып отырмыз.

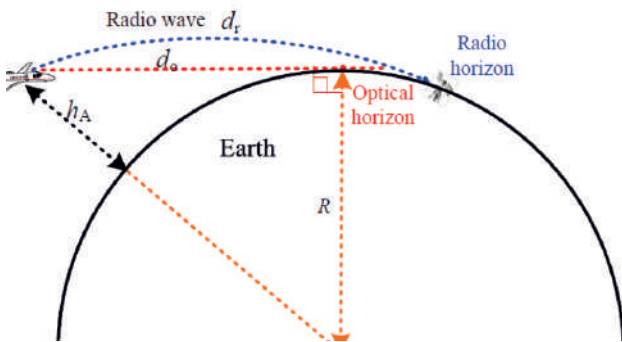
Зерттеу нәтижелері. Квадрокоптер және жердегі басқару станцияларды орналастырмас бұрын, біз пайдалану қашықтығын бағалауымыз керек. Атмосфералық қабаттардың сыну әсерін ескере отырып, d_0 сигналдың көлбеу таралу және оны $d_0 = \sqrt{2k_e R h}$ екендігіне көз жеткізуге болады. Қалыпты ауа-райы жағдайында жердің үштен бір $k_e = 4/3$ эффектін қарастыру керек, яғни, нақты радиотолқынның сыну негізінде жердің кеңейтілген радиусы $4/3R$ сипатталады (1-суретте көрсетілген). Формула ақпараттық-коммуникациялық технологиялары (ITU) бойынша

статистикалық өлшенген параметр бойынша калибрленген. Дәл осы қашықтықты Пифагор теоремасы арқылы Френельдің теңіз деңгейінен жоғары деңгейді басқару параметрлерне негізделіп алуға болады [14].

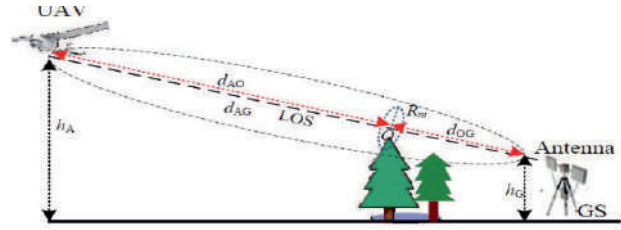
Бос кеңістікті жоғалту моделі таратқыш пен қабылдағыш арасында кедергісіз жолы болған кезде, яғни бірінші Френель аймағында объектілер болмаған кезде ғана жарамды. 2-суретте көрсетілгендей, бірінші Френель аймағы радиобайланыс жолындағы ең жоғары кедергі болуы керек минималды бөлуді анықтайды. Таралу жолының бойында берілген қашықтықтағы нүкте үшін бірінші Френель аймағының радиусы келесідей келтірілген:

$$R_m = \sqrt{\frac{\lambda d_{AO} d_{OG}}{d_{OG} + d_{AO}}} \quad (1)$$

мұндағы d_{AO} - О нүктесінің км-ге дейінгі арақашықтық, d_{OG} - О нүктесінің жер станциясынан қашықтығы. Мұнда $d_{AO} = d_{AG}, R_m \approx 8.656 \sqrt{d_{AG}/f}$ деп анықталады. Кедергі жоғалу траекториясына қарай қозғалған кезде сигналдың жоғалуы 6 дБ немесе одан да көп болады. Үздік талдаулар нәтижесінен алынған сигналдың сөнуіне жол бермеу үшін бірінші Френель зонасының радиусының кем дегенде 60%-дан асырмай ұстау қажет.

1-сурет. Радио сигналы таралу бойынша көжиік арақашықтығы

2-сурет. 2G байланысы үшін бірінші Френель аймағы

Радио сигналдардың өшу қуатын бағалау. Осы сигналдардың жоғалу негізінде шолу ретінде 1-кестені ұсынамыз. Берілген эквивалентті изотропты сәулелену қуаты (EIRP) күшейткіштің шығу қуаты мен антенналық күшейтудің қосындысына тең: $EIRP = G_T + P_T$ Содан кейін, қабылдағышта алынған қуат келесідей есептеледі:

$$P_R = G_T + P_T - L_T - L_F - L_R - L_A - L_O - G_R \quad (2)$$

L_F байланыс кезіндегі кеңестіктегі жоғалу. L_R – жаңбырдың әсерінен әлсіреуі. L_A - бұл су буының немесе құрғақ ауаның әсерінен тұратын атмосфераның газ тәрізді шығыны, ал L_O - басқа пайда болатын шығындар. L_T жоғары және төмен байланыс арналарындағы жалпы шығындар, мәселен қоректендіргішінің жоғалуы, антеннаның өшуі, поляризацияның сәйкес келмеуі, радиосигналдың жоғалуы, таратқыштың жоғалуы, қабылдағыштың бағытталуының жоғалуы және қабылдағыш кабелінің жоғалуынан т.б. L_F бос кеңістіктің дБ жоғалуы келесідей өрнектеледі:

$$L_F = 92.45 + 20 \log f + 20 \log d \quad (3)$$

Жауын-шашынның әсерінен бәсеңдеуі L_R – ді ITU-RP.838 [37] және [38] әдебиеттерде сипатталған, сол жерден қарауға болады. Әдетте [39] -де келтірілгендей, өте қатты жауын-шашын (100 мм/сағ) 5 ГГц-де 0,4 дБ/км әлсіреуін тудыруы мүмкін. Егер жаңбыр бүкіл сигнал жолында біркелкі болса, онда сигналдың таралуы мүмкін болмайды. Атмосфералық газдардың әсерінен дБ-дегі байланыстың әлсіреуі L_A (оттегі мен су буымен жұтылу) болып табылады;

$$L_A = \gamma_a d \quad (4)$$

Мұндағы γ_a дБ/км дегі әлсіреу, таралу жолына аздап қисайған кезде есептеледі. Төмен биіктік бұрыштары үшін температура 15°C , ауа қысымы 1,013 гПа және стандартты атмосферадағы су буының тығыздығы $7,5 \text{ г/м}^3$ болады, 1000 МГц (960 МГц - 977 МГц) және 5000 МГц (5030 МГц - 5091 МГц), сәйкесінше γ_a әлсіреу $5.4 \cdot 10^{-3}$ дБ/км және $7.4 \cdot 10^{-3}$ дБ/км -ге тең. Таралу жолының әр түрлі болуы, көлеңкелеу, сәуленің таралуындағы қабатталулар салдарынан болатын L_o жоғалуын уақыттың аз пайыздық әдісі арқылы зерттеуге

болады [38]. Сигналдың сөнуінің келесі бөлімде жолдың жоғалуымен бірге зерттеледі.

Антеннаның қабылдауындағы шу температурасы T_A және R_x шу температурасы сәйкесінше T_A және T_R болып орнатылады, нәтижесінде $T_N = T_A + T_R$ эквивалентті шу температурасы пайда болады. Шудың қуатын келесідей есептеуге болады:

$$P_N = k(T_A + T_R)B_N + F_N \quad (5)$$

Мұндағы $k = -228,6 \text{ дБВт/К Гц}$ - Больцманның тұрақтысы, F_N төменгі байланыс шуының көрсеткіші.

1-кесте. Квадрокоптр ұшуын бағалауға арналған параметрлер

Параметрлері	белгіленуі	Өлшем бірлігі
Тасымалдағыш жиілігі	f	ГГц
Өткізу қабілеті	B_N	МГц
Қашықтық	d	км
T_x қуаты	P_T	дБм
T_x антеннасының пайдалық әсек кфицент	G_T	дБи
$EIRP = G_T + P_T$	$EIRP$	дБм
фидерлік және кабельді	L_{tf}	дБ
Антенна осінен тыс	L_{oa}	дБ
Ағынның жоғалуы	L_{rd}	дБ
Поляризацияның сәйкес келмеуі	L_{pm}	дБ
Көрсетілген шығын	L_{pt}	дБ
R_x фидері мен кабелі	L_{rf}	дБ
Іске асырудың жоғалуы	L_{im}	дБ
Жалпы шығындар	L_T	дБ
Бос кеңістікті жоғалту	L_F	дБ
Жаңбырдың әлсіретуі	L_R	дБ
Атмосфералық газдар	L_A	дБ
Басқа шығындар	L_O	дБ
R_x антеннасының пайдасы	G_R	дБи
R_x қуаты	P_R	дБм
Антеннаның шуы	T_A	К
R_x іу	T_R	К
Жылулық шу $T_N = T_A + T_R$	T_N	К
Шу фигурасы	F_N	дБ
Шу қуаты	P_N	дБм
$\frac{C}{N} = P_R - P_N$	C/N	дБ
Қабылдағыштың сезімталдығы	P_S	дБм
Шектері	P_m	дБ

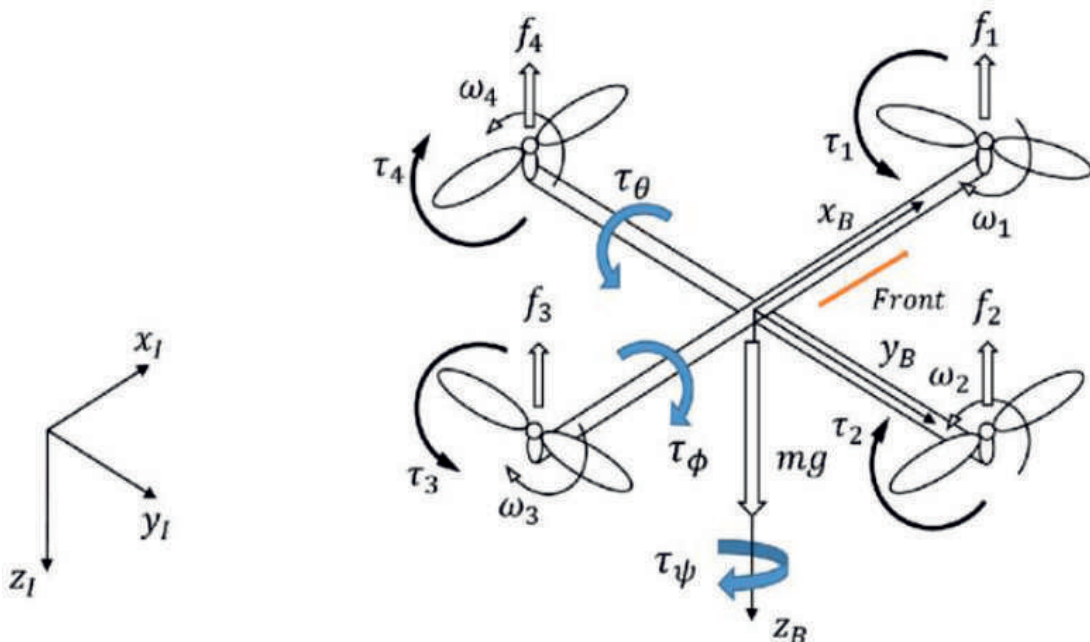
Ақырында, біз L_0 сигналының өшу шамасын ескере отырып, шудың қуатқа қатынасын $\frac{c}{N} = P_R - P_N$ анықтаймыз. P_R алынған қуатты P_S қабылдағыштың сезімталдығымен салыстыруға болады P_M ұшу шамасын бағалау үшін. Сонымен қатар ұшу аппаратының роторлары үшін C/N сызықтық мәнін тағайындалады. Тағайындалған түйінде әр түрлі екі дәйекті сілтемелерден кейін алынған мән γ_1 және γ_2 ретінде есептелуі керек.

$$\frac{c}{T} = \gamma_1 \gamma_2 / (\gamma_1 + \gamma_2)$$

(6)

салыстырғанда, әуе құралдарын басқару каналдары көбінесе дисперсиялы болады, жер үсті көлеңкесінің әсерінен әлсіреуге ұшырайды және тез өзгереді. Арналық факторларға тікелей жоғалу жолымен бірге шағылысу, шашырау, дифракция және көлеңкелеу әсерлері жатады.

Қабылдау шағылысуы антеннасының негізгі жапырақшасы жерді «көре» алатындай биіктік бұрышы төмен болған кезде пайда болады. Шашырау шағылыстың тағы бір түрі ретінде белгілі ол атмосферада немесе өте өрескел объектілерден шағылыста пайда болуы мүмкін [15]. Көлеңкелер ғимарат,

Сурет 3 – Квадрокоптердың ұшу сипаттамасы, бағыт алу күйлері

Жоғарыдағы көрсетілген мәліметтерге сүйене отырып, біз әуедегі байланыс арнасының сипаттамаларын шамамен екі түрге бөле аламыз: қашықтыққа байланысты сигналдың ғимараттар мен төбешіктер сияқты ірі объектілердің көлеңкеленуінен жоғалтуынан туындайтын ауқымды сөнуі.

Таратқыш пен қабылдағыш арасындағы бірнеше сигнал жолдарының сындарлы және деструктивті араласуынан пайда болатын кішігірім сөну. Көп бағытты жоғалту әуе кемесінің өзінен де туындауы мүмкін, ал олар әдетте әлсіз және салыстырмалы түрде кешігуі мүмкін.

Ұялы байланыс сымсыз арнасымен

рельеф немесе ағаштар сияқты жер бетіндегі кедергілерге байланысты болуы мүмкін, бірақ ұшу маневрлері кезінде ұшақтың өзінен де болуы мүмкін.

Қорытынды. Ұшақсыз ұшу аппаратын басқаруға арналған радио сигналдың таралу барысындағы негізгі мәселелерді талдай отырып, өзіміздің автоматты басқарылатын квадрокоптердың жұмысын ұсыну. Квадрокоптер және жердегі басқару станциялардың орнын, олардың пайдалану қашықтығын бағаладық. Қашықтыққа байланысты ғимараттар мен төбешіктер сияқты ірі объектілердің көлеңкеленуінен радио сигналдардың өшу қуаты бағаланды. маневрлері кезінде ұшақтың өзінен де болуы мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 *L. Gupta, R. Jain, and G. Vaszkun*, "Survey of important issues in UAV communication networks", IEEE Communications Surveys & Tutorials, vol. 18, no. 2, pp. 1123–1152, 2016.
- 2 *M. Khan, K. Heurtefeux, A. Mohamed, K. A. Harras, and M. M. Hassan*, "Mobile target coverage and tracking on drone-be-gone UAV cyberphysical testbed," IEEE Systems Journal, vol. 12, no. 4, pp. 3485 – 3496, 2017
- 3 *J. A. Kakar*, "UAV communications: Spectral requirements, MAV and SUAV channel modeling, OFDM waveform parameters, performance and spectrum management," Thesis, Virginia Polytechnic Institute and State University, 2015.
- 4 *J. A. Volpe*, "Unmanned aircraft system (UAS) service demand 2015-2035," U.S. Department of transportation, Report, 2014
- 5 *K. Namuduri, S. Chaumette, J. H. Kim, and J. P. Sterbenz*, UAV Networks and Communications. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2018.
- 6 *C. Yan, J. Wang, L. Fu, C. Jiang, M. Chen, and Y. Ren*, "Timing synchronization and ranging in networked UAV-aided OFDM systems," Journal of Communications and Information Networks, vol. 3, no. 4, pp. 45–54, 2018.
- 7 *D. H. Lyon*, "A military perspective on small unmanned aerial vehicles," IEEE Instrumentation & Measurement Magazine, vol. 7, no. 3, pp. 27–31, 2014.
- 8 *R. Jain and F. Templin*, "Requirements, challenges and analysis of alternatives for wireless datalinks for unmanned aircraft systems," IEEE Journal on Selected Areas in Communications, vol. 30, no. 5, pp. 852–860, May 2012.
- 9 *J. Zhang, T. Chen, S. Zhong, J. Wang, W. Zhang, X. Zuo, R. Maunder, and L. Hanzo*, "Aeronautical ad-hoc networking for the Internet-abovethe- clouds," Proceedings of the IEEE, vol. 107, no. 5, pp. 868–911, 2019.
- 10 *P. Bello*, "Aeronautical channel characterization," IEEE Transactions on Communications, vol. 21, no. 5, pp. 548–563, 1973.
- 11 *R. Jain and F. Templin*, "Requirements, challenges and analysis of alternatives for wireless datalinks for unmanned aircraft systems," IEEE Journal on Selected Areas in Communications, vol. 30, no. 5, pp. 852–860, May 2012.
- 12 *G. Bartoli, R. Fantacci, and D. Marabissi*, "AeroMACS: A new perspective for mobile airport communications and services," IEEE Wireless Communications, vol. 20, no. 6, pp. 44–50, 2013.
- 13 *D. W. Matolak and R. Sun*, "Air-ground channel characterization for unmanned aircraft systems - Part I: Methods, measurements, and models for over-water settings," IEEE Transactions on Vehicular Technology, vol. 66, no. 1, pp. 26–44, 2017.
- 14 *J. Haque*, "An OFDM based aeronautical communication system," Thesis, University of South Florida, 2011.
- 15 *D. Tse and P. Viswanath*, Fundamentals of Wireless Communication. Cambridge University Press, 2005.

Хабай А., Тулешов Е.А., Шадыманова А.А., Оразалы Е.Е., Байтурганова В.К. АНАЛИЗ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ РАДИОСИГНАЛА ДЛЯ УПРАВЛЕНИЯ БЕСПИЛОТНЫМИ ЛЕТАТЕЛЬНЫМИ АППАРАТАМИ

Аннотация. Большое значение имеет создание алгоритма радиосвязи для связи летных аппаратов с наземными станциями и обмена информацией. С этой целью в данной статье проведен анализ помех на пути распространения и распространения радиосигнала для управления полетом.

Ключевые слова: беспроводные сети связи, беспилотные летательные аппараты, радиосвязь.

Khabay A., Tuleshov Y.A., Shadymanova A.A., Orazaly Y.Y., Bayturganova V.K. ANALYSIS OF THE RADIO SIGNAL DISTRIBUTION FOR CONTROLLING UNMANNED AERIAL VEHICLES

Abstract. It is of great importance to create a radio communication algorithm for the communication of flight units with ground stations and the exchange of information. To this end, this article analyzes the interference in the path of propagation and propagation of the radio signal for flight control.

Keywords: wireless communication networks, unmanned aerial vehicles, radio communications.

Сведения об авторах

Хабай Анар, PhD, профессор-ассистенті, a.khabay@satbayev.university;

Тулешов Еркебулан Амандықұлы, т.ғ.к., қауымдасқан профессоры, y.tuleshov@satbayev.university;

Шадыманова Ажар Амандыққызы, PhD, ақпарат және талдау бөлімінің expertі, a.shadymanova@inti.kz;

Оразалы Еркін Ермеқұлы, телекоммуникация магистрі, orazaly1988@gmail.com,

Байтурганова Винера Канапияевна, лектор, v.baiturganova@satbayev.university.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СИСТЕМЫ КОМПЛАЕНС-КОНТРОЛЯ ДЛЯ СНИЖЕНИЯ КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ

А.Т. Акментаев¹

¹Институт управления Академии государственного управления при Президенте РК

Аннотация. В статье рассмотрен инструмент предотвращения коррупционных правонарушений посредством минимизации соответствующих рисков, именуемый комплаенсом. Приведены структурные элементы системы комплаенс-контроля. Показаны пути интеграции в механизм внутреннего контроля органов власти для устранения недостатков функционирования антикоррупционной системы Республики Казахстан (РК).

Ключевые слова: Закон Республики Казахстан (ЗРК), антикоррупционная политика, внутренний контроль, коррупция, комплаенс, органы власти, риск-ориентированный подход.

Принятый в январе 2012 года ЗРК «О национальной безопасности Республики Казахстан» относит коррупцию к угрозе государственной и общественной безопасности, поскольку она препятствует устойчивому развитию страны и способствует социально-политической дестабилизации [1].

Однако принимаемые сегодня антикоррупционные меры недостаточно эффективны, о чем свидетельствует Индекс восприятия коррупции (Corruption Perception Index - CPI) Transparency International.

В опубликованном Transparency International Индексе восприятия коррупции (CPI) за 2021 год Республика Казахстан ухудшила свои позиции, заняв 102 строчку из 180 возможных. В 2020 году Республика Казахстан показала результат -38 баллов, заняв 94 позицию в рейтинге.

Для борьбы с коррупцией и восстановления доверия к политике Transparency International заявила, что правительственным учреждениям необходимо укрепить систему сдержек и противовесов и управлять конфликтами интересов, включая право надлежащего соблюдения правил [2].

Эти рекомендации могут быть реализованы путем внедрения института комплаенса

(от английского «compliance»-соответствие требованиям) - наиболее распространенной формы за рубежом, инструмента снижения финансовых и репутационных рисков, важного для предотвращения коррупции.

Комплаенс в рамках внутриведомственного управления во всех областях деятельности органов власти или организации обеспечивается руководством с ее специализированными подразделениями, с применением подходом, основанных на оценке рисков, что по сути означает проведение комплекса мер направленных на снижение комплаенс-рисков, возникающих в результате несоблюдения, в частности, национального законодательства, международных соглашений и договорных положений.

К принципам комплаенса можно отнести:

- оценку рисков;
- пропорциональность мероприятий;
- «тон сверху»;
- применение процедуры должной осмотрительности;
- публичность;
- осуществление регулярного мониторинга производимых процедур.

Механизм антикоррупционного компла-

енса заключается в учете и снижении возможной угрозы совершения подобного преступления и выражается в создании системы комплаенс-контроля, включающей:

- субъектно-объектный элемент;
- оценку эффективности;
- соответствующие процедуры [3].

Специально созданная комплаенс-служба, или должностные лица, осуществляющие комплаенс в пределах своих обязанностей могут выступать в качестве субъекта комплаенса.

Руководитель организации обязан обеспечивать соблюдение требований комплаенса и нести личную ответственность за ошибки проверках или за отсутствие мер по подготовке внутреннего контроля.

Комплаенс-менеджеры, в свою очередь, разрабатывают: координацию деятельности в рамках управления рисками:

- проверка соответствия положений внутренних политик и процедур, установленным руководством;

- помощь руководству в разработке и продвижении стратегической и тактической направленности политики и процедур, связанных с этим выявление, оценка и контроль рисков в соответствии с установленными и склонными к нарушениям в организации;

- сбор информации, необходимой для управления рисками;

- передача информации руководству, службе финансового аудита и другим сторонам;

- оценка различных элементов системы внутреннего контроля со стороны руководства;

- установление права руководства по квалификации и разрешению этических дилемм (например, совместная работа близких родственников, конфликт интересов), связанные с коррупционными факторами.

Внутренние аудиторы и юристы, консультационные группы, группы по расследованию нарушений, в свою очередь, обеспечивают непосредственное покрытие рисков.

Система контроля может также включать

участие и третьих лиц и удаленных сотрудников.

Необходимо предусмотреть распределение трудовых обязанностей, с наделенных коррупционным потенциалом. Комплаенс-контроль должен быть отделен от аудита, а линия отчетности должна быть передана соответствующей структуре [3].

Объектом комплаенса может выступать деятельность организации, включая возможные риски и связанные с ними нарушения. Определение объекта - это первый этап построения всей системы комплаенса.

Поэтому прежде чем переходить к повседневным задачам комплаенса, необходимо провести мониторинг сфер деятельности, склонных к рискам коррупции. По итогам экспертизы объектом могут быть определены, например, отношения, складывающиеся в сфере закупок, управления имуществом, организации перевозок, выдачи лицензий и иное. Далее должен быть установлен перечень показателей рисков и источников, подлежащих выявлению.

В соответствии с непосредственным объектом определяются инструменты антикоррупционного комплаенса, которые включает в себя:

- обязательное ведение официальной служебной переписки;

- фиксация нарушения кодекса этики;

- выявление и устранение квалифицирующих признаков коррупции в локальных правовых актах;

- внедрение комплаенс-процедур, в том числе антикоррупционных среди сотрудников: проведение внутреннего аудита по выполнению кодекса корпоративной этики, функционирование анонимной системы подачи жалоб на нарушения;

- организация антикоррупционного образования;

- внутренний аудит и расследование нарушений кодекса этики.

Кодекс этики должен включать в себя:

- стандарты нравственного поведения,

включающие разрешение конфликтов интересов;

- стандарты качественного, полного, правильного, точного, своевременного и понятного раскрытия информации;

- стандарты создания соблюдения норм и правил [4].

Показывая методическое обеспечение комплаенса, стоит отметить, что эти методы, а именно набор мер, которые должны применяться в процессе выполнения комплаенс-функции, а именно:

- систематизация и периодическое обновление знаний о рисках, созданных совместным классификатором рисков с определением и описанием для каждого комплаенс-риска;

- описание склонности организации к риску и допустимых отклонений;

- внедрение метода оценки рисков для определения приоритетов борьбы с нарушениями;

- создание нормативно - правовой базы комплаенса;

- формирование ежегодного плана действий по комплаенсу;

- подготовка годового отчета о результатах комплаенса с публикации на веб-сайте организации;

- установление и применение последовательных, справедливых, пропорциональных санкций за нарушение правил поведения.

С 1 января 2022 года вступили в силу изменения в ЗРК «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года. Данный закон расширил круг лиц, которые принимают на себя антикоррупционные ограничения.

Согласно закона список дополнен следующей категорией лиц:

- лицо, уполномоченное на принятие решений по организации и проведению закупок, в том числе государственных, а также,

- лицо, ответственное за отбор и реализацию проектов, финансируемых из средств государственного бюджета и Нацфонда РК,

и занимающее должность не ниже руководителя самостоятельного структурного подразделения в указанных организациях.

Кроме того, закон запрещает членам семьи, постоянно проживающим с лицами, которые приняли антикоррупционные ограничения, получать материальное вознаграждение, подарки или услуги, которые предоставляются за действие (бездействия), если такие действия (бездействия) включены в официальные полномочия лиц, которые принимают на себя антикоррупционные ограничения.

ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам закупок отдельных субъектов квазигосударственного сектора» также вносит дополнения в ЗРК «О противодействии коррупции» в части полномочий Антикоррупционной комплаенс-службы.

Согласно дополнению, антикоррупционная комплаенс-служба осуществляет свои полномочия независимо от исполнительного органа, должностных лиц учреждения квазигосударственного сектора, подотчетна совету директоров, наблюдательному совету (если таковой имеется) или другому независимому органу управления и является независимой при обеспечении соблюдения требований ЗРК о противодействии коррупции [5].

Компетенция, организация и порядок работы антикоррупционных комплаенс-служб определяются внутренними положениями учреждений квазигосударственного сектора.

Эти компоненты необходимы для создания эффективной комплаенс-системы в одном учреждении или органе власти.

Таким образом, комплаенс-контроль-эффективный инструмент нивелирования коррупционных рисков. Предлагаемые рекомендации позволят учесть все аспекты антикоррупционной политики и повлияют на сокращение количества связанных с этим правонарушений.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 ЗРК «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года № 527-IV.// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>
 - 2 Transparency International Corruption Perceptions Index// сайт: <https://www.transparency.org/en/cpi/2021/index/kaz>
 - 3 Молчанов А.В. Антимонопольный комплаенс: значение и перспективы правового регулирования // Юрист. 2017. № 17. с. 11-14.
 - 4 Антикоррупционные реформы в Казахстане. 4-й раунд мониторинга в рамках Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией. www.oecd.org/corruption/acpi/istanbulactionplan
 - 5 Указ Президента Республики Казахстан. О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан (с изменениями по состоянию на 22.02.2022 г.).//https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38035182&pos=3;-108#pos=3;-108
 - 6 Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption?lang=ru>
-

Акментаев А.Т.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДЕРІН АЗАЙТУ ҮШІН СӘЙКЕСТІКТІ БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІН ПАЙДАЛАНУ

Түйіндеме. Мақалада комплаенс деп аталатын тиісті тәуекелдерді азайту арқылы сыбайлас жемқорлықтың алдын алу құралы қарастырылады. Комплаенс-бақылау жүйесінің құрылымдық элементтері келтірілген. Қазақстан Республикасының (ҚР) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жүйесінің жұмысындағы кемшіліктерді жою үшін уәкілетті органдардың ішкі бақылау механизміне ықпалдасу жолдары көрсетілген.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасының Заңы (ҚР), сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, ішкі бақылау, сыбайлас жемқорлық, комплаенс, өкілеттік, тәуекелге негізделген тәсіл.

Akmentaev A.T.

USE OF COMPLIANCE CONTROL SYSTEMS TO REDUCE CORRUPTION RISKS

Annotation. The article considers a tool to prevent corruption by minimizing the risks associated with the so-called compliance. The structural elements of the compliance control system are assigned. The ways of integration into the mechanism of internal control of the authorities to eliminate shortcomings in the functioning of the anti-corruption system of the Republic of Kazakhstan (RK).

Keywords: Law of the Republic of Kazakhstan (ZRK), anti-corruption policy, internal control, corruption, compliance, authorities, risk-oriented approach.

Сведения об авторах

Акментаев Асанбай Төребайұлы

asa_akmentay@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУ ФАКТОРЫ – ХАЛЫҚТЫҢ ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫ

М. Сағындық¹

¹ Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы мемлекеттік басқару академиясы, Нұр-Сұлтан қ.

Түйіндеме. Бұл мақала Қазақстан Республикасында халықтың цифрлық сауаттылық деңгейін арттыру мәселелерінің басты аспектілеріне арналған. Интернет – дамыған және дамушы елдерде халықтың барлық топтары үшін бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктерге ие, қарқынды дамып келе жатқан жаһандық құбылыс. Ол тұрақты даму міндеттерін шешу және қалалық және ауылдық аудандар мен байырғы қауымдастықтар тұратын жерлерде адамдардың өмірін жақсарту, әртүрлі ұлттардың, мәдениеттердің, дүниетанымдар мен діндердің өкілдері арасында көпірлер салу, білім беруді, мәдениетті және жұмыспен қамтуды дамытуға жәрдемдесу үшін зор әлеуетке ие.

Халықтың «цифрлық сауаттылығы» ұғымына қатысты мәселелер қаралды, халықтың цифрлық сауаттылық саласына қатысты құзыреттерге ие болуының маңыздылығы көрсетілді. Халықтың цифрлық сауаттылығы деңгейін анықтау үшін критерийлер ұсынылды. Мақалада халықтың цифрлық сауаттылығын талдау елде цифрлық экономиканы қалыптастырудың қажетті шарты цифрлық эокүйені қалыптастырудың цифрлық көрсеткіштеріне (интернетке қосылу саны, деректерді беру жылдамдығы, интернетке кірудің қолжетімді құны және т. б.) ғана емес, сонымен қатар халықтың цифрлық сауаттылығы деңгейінде көрсетілген сапалық критерийлерге қол жеткізу болып табылады деген болжамға негізделген.

Осы саладағы негізгі үрдістер көрініс тапты, бүгінгі күні өзекті проблемалар белгіленді, сондай-ақ цифрлық сауаттылықты дамыту перспективалары және оны ел халқы арасында арттыру жолдары қарастырылды.

Түйінді сөздер: цифрлық сауаттылық; ақпараттық технологиялар; халықтың цифрлық сауаттылығы; электрондық білім беру; интернет.

«Интернеттің күші оның әмбебаптығында.

Жалпыға бірдей қолжетімділік, денсаулықтың шектелуіне қарамастан, оның міндетті шарты болып табылады»

Тим Бернерс Ли, W3C директоры, Интернетті жасаушы

Қазақстан Республикасындағы цифрлық технологиялар адамды шығармашылық жұмысты орындау, консультациялар өткізу, қоғамның экономикалық, саяси және мәдени өмірін жетілдіру үшін жаңа ақпараттық өнім жасау үшін босатуға мүмкіндік беретін күнделікті кертартпа іс-қимылдарды орындаудың қажетті құралдарына айналады.

Цифрландыру пандемия кезінде: цифрлық қызметтермен, қашықтан банктік төлем әдістерімен халық арасында белсенді пайдаланушылардың көбеюі байқалады. Екінші деңгейдегі банктер мен коммерциялық қаржы-кре-

диттік ұйымдар интернет-банкингті, банктер мен төлем жүйелерінің мобильді қосымшаларын, мобильді банкингті, смс-банкингті қоса алғанда, қашықтан қызмет көрсету түрлерінің тізбесін кеңейтті, құжаттарды көшірудің жоғары маңыздылығы мен жылдамдығын анықтады, цифрлық кеңістіктегі білім, еңбек, өндіріс және басқару процестерін қашықтықтан ұйымдастырды.

Азаматтардың мемлекеттік органдармен қарым-қатынасы электрондық платформаларға ауысады, өндірістік және сауда кәсіпорындарының көптеген ақпараттық, консультатив-

тік, шығармашылық, басқарушылық функциялары электрондық құжат айналымы мен цифрлық қолтаңбаны қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Цифрлық технологиялар адамдардың қарым-қатынасын өзгертеді, оны смартфондар мен интернеттің көмегімен икемді және серпінді етеді, бұлтты қызметтерді қолдана отырып, ақпарат пен білімді жедел және мобильді түрде алмасуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, мамандандырылған онлайн-порталдарды, цифрлық тізімдерді, ақылды электрондық көмекшілерді және заттар интернетін пайдалану негізінде жұмыс және үй кеңістігін ұйымдастыруда өмір сапасының жаңа стандарттарын қалыптастырады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) деректерді өндірудің, өңдеудің, пайдаланудың және үлкен көлемді ақпараттарды берудің масштаб тиімділігі және оны пайдаланушылар санының ұлғаюына байланысты желі пайдалылығының экспоненциалды өсуін айқындайтын желілік әсердің негізінде ел дамуының және өңірлік экономикалардың драйверіне айналады.

Адамдардың өмірінің барлық салаларына АКТ-ны енгізудің жоғары қарқыны және нарыққа қатысушылардың өндірістік және маркетингтік бизнес-процестері экономикалық қатынастардың әртүрлі субъектілері арасындағы офлайн және онлайн коммуникациялардың интеграциясын қамтамасыз ететін жаңа бизнес-модельдердің пайда болуына әкеледі. Бұл бизнесті, қоғамдық бірлестіктер мен мемлекеттік және аймақтық деңгейдегі органдардың түбегейлі жаңа әдістерін әзірлеуді талап етеді.

Электрондық дамудың стейкхолдерлерімен өзара іс-қимыл құралдарын жан-жақты есепке алу және қолдану бөлігінде өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуын цифрландыруды басқарудың теориялық-әдіснамалық және практикалық ережелерінің жеткіліксіз қалыптастырылуы осы зерттеудің өзектілігін, өңір экономикасын түрлендірудің диджитал (Digital) проблематикасын одан әрі жетілдіру және пысықтау қажеттігін айқындады.

Халықтың цифрлық сауаттылығы деңгейін арттыру жөніндегі қызметтің негізгі бағыттары

Қазақстанда қазіргі уақытта халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру саласында мемлекеттік стратегия жоқ. 2012 жылдан бастап көптеген елдер, соның ішінде АҚШ, Австралия, Ұлыбритания, Бразилия электрондық білім беру және цифрлық сауаттылық саласында ауқымды ұлттық жобалардың құрылғаны туралы жариялады.

Цифрлық сауаттылық цифрлық технологиялар мен интернет ресурстарын тиімді және қауіпсіз пайдалануға қажетті білім мен дағдылардың жиынтығын айқындайды. Ол мыналарды қамтиды: цифрлық құзыреттер, цифрлық тұтыну, цифрлық қауіпсіздік.

Қазақстан Республикасында цифрлық білім беру кеңістігін дамыту есебінен үздіксіз білім берудің сапасын жүйелі арттыру, мүмкіндіктерін кеңейту және халықтың ақпараттық технологиялар саласындағы сауаттылығын арттыру үшін жағдайлар жасалды. Әсіресе WorldSkills бағыттары бойынша мынадай проблемалардың шешімдері табылды [5]:

- халықтың цифрлық сауаттылығы деңгейінің төмендігі;
- халықтың жекелеген топтары арасындағы цифрлық дағдылардағы алшақтық;
- ақпараттық технологиялар саласында білікті мамандардың жетіспеушілігі;
- цифрлық технологиялар мен интернет ресурстарын қауіпсіз және тиімді пайдалану үшін халықтың білімі мен іскерлігін арттыру қажеттілігі [11].

«Worldskills Kazakhstan» жобасы жастарды кәсіптік даярлаудың үздік әлемдік практикаларын анықтауға және оларды ҚР техникалық және кәсіптік білім беру (ТЖКБ) жүйесіне енгізуге; Қазақстанның ТЖКБ жүйесінде инновациялық процестерді ынталандыру және оқытудың жаңа технологияларын енгізуге; оқу бағдарламаларын жетілдіру бойынша жүйелі әдістемелік көмек арқылы Қазақстанның сарапшылық қоғамдастығын дамытуға; еңбек адамының мәртебесін және техникалық кәсіптердің беделін арттыруға септеседі.

Цифрлық сауаттылықты дамыту шеңберінде электрондық білім беру порталдарында цифрлық сауаттылық және ақпараттық технологиялар саласында әзірленген ашық білім беру (<https://fingramota.kz/>), БАҚ-қа арналған материалдар және тарату материалдары, қоғамдық қол жеткізу орталықтарының желісін кеңейту, цифрлық технологиялар мен ресурстарды қауіпсіз және тиімді пайдалану бойынша халықтың білімі мен іскерлігін арттыруға бағытталған іс-шараларды өткізу сондай-ақ, WorldSkills стандарттары бойынша АТ саласындағы құзыреттер бойынша курстарды жылжыту бойынша (<https://worldskills.kz/>) ресурстары орналастырылған.

Қазақстан сарапшыларының пікірінше (Applied Economics Research Centre) цифрландыру есебінен 2025 жылға қарай экономикада 1,7-2,2 трлн теңге қосымша құн пайда болуы мүмкін, ал Қазақстан АКТ дамыту бойынша БҰҰ әлемдік рейтингінің 30 үздігіне кіруі тиіс. ҚР экономикасының өсу қарқынына цифрландырудың үлесі 2025 жылға қарай 1,6-2,2 пайыздық тармақты құрауы мүмкін.

ҚР-ның бес қаласы 2022 жылға қарай «Ақылды» қалалардың жаһандық рейтингінің біріне кіреді деп күтілуде. Қазақстанда цифрландыруды бюджеттік қаржыландырудың жоспарлы көлемі 2018 жылы 21,5 млрд теңгеге, 2019 жылы 33,1 млрд теңгеге, 2020 жылы 59,7 млрд теңгеге және 2021 жылы 26,5 млрд теңгеге бағаланады.

Қазіргі уақытта ҚР-дағы АКТ-ға арналған шығындардың құрылымы: бөгде ұйымдардың және ІТ саласы мамандарының қызметтеріне ақы төлеу – 52%, бағдарламалық қамтамасыз ету – 37%, АКТ-ны дамыту және пайдалану бөлігінде қызметкерлерді оқыту – 6% және ұйымдарда БҚ-ны өз бетінше әзірлеу – 5%.

Экономика салалары бөлінісінде АКТ-ға шығыстардың құрылымы: сауда – 31,1%, ақпарат және байланыс – 12,9%, өңдеу өнеркәсібі – 8,8%, тау – кен өнеркәсібі – 8,8%, құрылыс-8,4%, кәсіби ғылыми және техникалық қызмет-8%, жалпы сипаттағы мемлекеттік басқару – 7,2%, көлік және қоймалау – 5,6%, ауыл шаруашылығы – 0,3%, қалған салалар – 8,8%.

Сарапшылардың айтуынша, Қазақстанда цифрландырудың техникалық жабдықталуы толығымен импорттық тауарлар есебінен жүзеге асырылады, бұл ретте компьютерлер мен ілеспе жабдықтар бойынша жеткізілімдердің айтарлықтай өсуі байқалады.[12].<https://aerc.org.kz/news/cifrovomu-kazahstanu-mozhet-nehvatit-deneg>.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде республика бойынша халықтың цифрлық сауаттылығы деңгейін арттыру бойынша барлық нысаналы индикаторлар орындалды (2018 жылы - 77%, 2019 жылы - 78,5%, 2020 жылы - 80%, 2021 жылы - 81,5%, 2022 жылы - 83%).

Қазіргі уақытта бағалау бойынша халықтың цифрлық сауаттылығының базалық деңгейі 87% - дан асады. Цифрлық сауаттылыққа оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірленді. Тыңдаушыларға қойылатын талаптар, халықтың цифрлық сауаттылығын оқыту саны мен нысаны қойылды. Сондай-ақ базалық бағыттар бойынша оқытудың 4 бағдарламасы: базалық цифрлық дағдылар, ақпараттық және транзакциялық дағдылар, электрондық коммерция дағдылары. [5]. Халықты оқытуға екі тәсіл қолданылды:

1) біріншісі – орталық мемлекеттік органдардың халықты және кәсіби кадрларды оқытуы.

2) екіншісін халық үшін жергілікті атқарушы органдар жүргізді.

Бірінші тәсіл аясында Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, Денсаулық сақтау министрлігі, Білім және ғылым министрлігі, сондай-ақ Ауыл шаруашылығы министрлігі жауапты мемлекеттік органдар болды. Бұл мемлекеттік органдар «ілеспе» оқытуды жүргізетін болады. Мысалы, бүгінде Ұлттық экономика министрлігі кәсіпкерлерге бизнес жүргізуге аukumды оқыту жүргізіп жатыр. Бұл бағдарламаларға цифрлық дағдыларға оқыту кіреді.

Кәсіби кадрлардың жалпы саны 385 мыңнан астам адам оқытылды. Сондай-ақ, 8 миллионға жуық азамат мемлекеттік электрондық сервистерді пайдаланудың базалық дағдыла-

рына, «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы мен «Қазпошта» АҚ базасында онлайн-саудаға оқытылды.

Оқытылған қазақстандықтардың негізгі дағдылары: (компьютерлік дағдылар, мобильдік дағдылар, интернет дағдылары, деректердің қауіпсіздігі немесе қорғалуы); ақпараттық және транзакциялық дағдылар («Электрондық үкімет» және «Ашық Үкімет» дағдылары); көрсетілетін қызметтер мен тауарларды сатып алу, сату және ілгерілету дағдылары (электрондық сауда дағдылары); цифрлық құрылғыларды пайдалану дағдылары (медиа дағдылар); бағдарламалық-аппараттық шешімдерді пайдалану дағдылары (кәсіби цифрлық дағдылар).

«Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы мемлекеттік қызметтер саласында жаңалықтар енгізді және енгізілген электрондық сервистердің тиімділігін арттыру, қағаз құжат айналымын қысқарту, «Электрондық үкімет» порталының қызметтерін танымал ету және азаматтар арасында цифрлық мәдениетті ілгерілету мақсатында Алматы облысында цифрлық ХҚКО жұмыс істейді. Онда азаматтар өзіне-өзі қызмет көрсету секторында немесе қоғамдық қолжетімділік пункттері арқылы электрондық қызметтерді өз бетінше ала алады. Сондай-ақ электрондық қызметтерді алу бойынша оқу курсынан өтуге мүмкіндік бар.

Республика бойынша әрбір облыс орталығында цифрлық ХҚКО ашылды. Озық цифрлық технологияларды қолдану шеңберінде жылжымайтын мүлік меншігін тіркеу кезінде блокчейн технологиялары (смарт-келісім-шарт) пайдаланылды және жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры құрылды.

Сондай-ақ, мемлекеттік қызмет көрсетудің сапасын арттыру және бақылау үшін ахуалдық орталықты дамыту шеңберінде жасанды интеллект пен «Chat-bot» виртуалды консультанты енгізілді.

2018 жылдан бастап «Электрондық үкімет» веб-порталында азаматтан тұрғылықты жерінен мекенжай анықтамасы, жылжымай-

тын мүліктің жоқ (бар) екендігі туралы, жылжымайтын мүлікке тіркелген құқықтар туралы анықтама алу кезінде үшінші тұлғалардың электрондық анықтамаларды алу сервисі қолжетімді.

Сонымен қатар, egov.kz порталында «Банк шотын ашуды және жұмыскер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыруды ескере отырып, заңды тұлғаны тіркеу» жаңа композиттік қызметі іске қосылды. Енді заңды тұлғаны тіркеу кезеңінде банктік шотты электронды түрде ашуға және қызметкерлерді сақтандыру шартын жасасуға өтініш беру мүмкіндігі бар.

2017 жылдан бастап ЭЦҚ-ны пайдаланбай бір реттік пароль және логин/пароль арқылы 30 мемлекеттік қызметті (мекенжай анықтамасы, соттылығының болуы немесе болмауы туралы анықтама және т.б.) алу мүмкіндігі іске асырылды. 2018 жылы қосымша бір реттік пароль және логин/пароль арқылы алу мүмкіндігімен 14 қызмет іске асырылды.

Бірыңғай байланыс орталығы мемлекеттік көрсетілетін қызметтер Тізіліміне сәйкес 707-ден астам мемлекеттік қызмет бойынша консультация береді. 2021 жылдың басынан бастап консультанттар 1 млн. астам консультация көрсетті.

Қорытындылай келе, Қазақстандағы халықтың цифрлық сауаттылығы ішкі және сыртқы себептерге байланысты оның әртүрлі секторларының жұмыс істеуінің тез өзгеретін жағдайларының әсерінен екенін атап өткен жөн [6].

ҚР Үкіметі Цифрлық экономика жөніндегі бағдарламаларды, жобаларды іске асыру кезінде барлық ұйымдар мен үй шаруашылықтары үшін қолжетімді жоғары жылдамдықты берудің, деректердің үлкен көлемін өңдеу мен сақтаудың тұрақты және қауіпсіз ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылымын құру мүмкіндігін, сондай-ақ цифрлық технологиялар мен платформалық шешімдерді енгізу арқылы экономика мен әлеуметтік саланың басым салаларын қайта құруды қарастырған жөн.

Бірінші кезекте ақпараттық инфрақұрылымды дамыту, бизнестің заманауи цифрлық шешімдерін пайдалану, АТ-жүйелерін құру мәселелері басты назарда болады. Сонымен қатар, цифрлық технологиялар білім беру, денсаулық сақтау, бизнес жүргізу, мемлекетпен өзара іс-қимыл және т.б. үшін жаңа мүмкіндіктермен қатар, халықтың әртүрлі жіктерінің цифрлық мәдениетке сенімі мен тартылуына ықпал ете отырып, қазіргі заманғы экономика мен қоғамның алдында тұрған сын-тегеуріндер қоржынын толтыра отырып, жаңа тәуекелдер тудыруда.

Сонымен қатар, адамның цифрлық және технологиялық жүктелген ортада кәсіби қызметпен байланысты емес міндеттерді шешуге дайындық деңгейін, сондай-ақ адамға осындай міндеттерді өз бетінше орындауға мүмкіндік беретін дағдылар жиынтығы ретінде цифрлық сауаттылықты дамыту деңгейін бағалау өзекті болып табылады.

Бұл ретте, азаматтардың цифрлық сауаттылық деңгейін түсінбей, цифрлық экономика сервистерін дамытуды жоспарлау мүмкін емес.

Соңғы жылдары көп мөлшерде пайда болған мемлекеттік қызметтерді реттеуді құқықтық бекітумен қатар (цифрлық стандарттар, т.б.), осы жағдайларда мемлекеттік қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғауды нормативтік құқықтық қамтамасыз етуді өзгерту қажеттілігі туындады. Осыған байланысты Қазақстанда мемлекеттік көрсетілетін қызметтердің қолжетімділігін қамтамасыз ету бағытындағы одан әрі қозғалыс үшін мемлекет, қоғам, жеке тұлға арасындағы қарым-қатынастардағы теңгерімге елеулі әсер етуі мүмкін заңнамалық және азаматтық бастамаларды талдау қажет.

Рунеттің мемлекеттік немесе жеке веб-ресурстарына қол жетімділікті қамтамасыз ету бойынша жұмыстың оң үрдісіне қарамастан, бұл мәселені қарау мыналарды көрсетті:

- қол жетімділікке қойылатын талаптарды айқындайтын қолданыстағы нор-

мативтік және заңнамалық құжаттар веб-қолжетімділіктің өзекті әлемдік үрдістерін және т. б. ескермейді;

- рунет ресурстарының, бірінші кезекте, мемлекеттік және өңірлік басқару органдары сайттарының пайдаланушылардың барлық санаттары үшін веб-қолжетімділік мәніне сапалы тұрақты аудиті жоқ;

- АКТ саласындағы мамандардың интернет-ресурстарына қолжетімділік негіздерін оқыту және ағарту жүйесі жоқ;

- ақпараттық-коммуникациялық технологиялар ортасында кәсіби, IT саласының ірі ойыншыларының қолдауымен, БАҚ үшін қызықты веб-ресурстардың қол жетімділігі туралы дискурс жоқ.

Заңнамалық-нормативтік базаның кемшіліктеріне байланысты соңғы жылдары қабылданып жатқан мемлекеттік немесе жеке веб-ресурстардың қолжетімділігін енгізу әрекеттері қате және/немесе жеткіліксіз. Неғұрлым ыңғайлы және қол жетімді интерфейсдер мен бағдарламалық шешімдерді құру бойынша жұмыс әрдайым жаңа мақсатты топтардың нақты қажеттіліктерін түсінумен және қол жетімділік бойынша өзекті ұсыныстарды білмей жүргізілмейді. Мұның бәрі «бейімделген» сайттарды шынымен қол жетімді етпейді, бірақ мемлекетпен жеке клиенттердің қаржылық, адами, уақытша және беделді ресурстарын негізсіз ысырап етуге әкеледі.

Жағдайды өзгерту үшін әр түрлі деңгейде шаралар қабылдау қажет: заңнамалық, ақпараттық, білім беру. Бұл заң шығарушы мемлекеттік органдар, министрліктер мен ведомстволар, мемлекеттік және муниципалдық басқару органдары, веб-әзірлеушілер мен журналистердің кәсіби қоғамдас-тығы, Қазақстанда интернетті дамытумен айналысатын, интернет қызметтерін пайдаланатын ұйымдар сияқты нысаналы топтарға қатысты.

Мемлекет халықтың және компаниялардың ақпаратты қорғау саласындағы сауаттылығын арттыру бағдарламаларын іске асырды. Бұл шара ақпараттың электрондық

арналары, оқыту бағдарламалары мен іс-шаралары, халық пен бизнесті типтік қауіптер, қарсы іс-қимыл шаралары және үздік практикалар туралы хабардар ету арқылы іске асырылуы мүмкін.

Мектептердегі оқыту бағдарламалары пәндерді оқытуды біріктіруді көздеуі тиіс. Жоғары оқу орындарында компьютерлік технологиялар мүмкіндігінше зерттеу қызметінде, дереккөздермен жұмыс жасауда, ақпарат іздеуде кеңінен қолданылуы керек. Цифрлық сауаттылық деңгейі жеткіліксіз халық топтары үшін компьютерлік сауаттылық курстарын ұйымдастырғаны үшін жеке компанияларға қаржылық қолдау және өтемақы шараларын көздеуі мүмкін. Қарт адамдарда, жұмыссыздарда бағдарламалар құру олар үшін жұмыс іздеуде де, цифрлық қоғамда қажетті жаңа құзыреттерді игеруде де жаңа мүмкін-

діктердің пайда болуының маңызды факторы болып табылады.

Оқу орындары мен білім беру жүйесі (ББЖ) халықтың барлық топтары үшін компьютерлік сауаттылыққа оқытудың тиімді бағдарламаларын әзірлеу үшін әдістемелік қолдауды қамтамасыз етуі тиіс. Онлайн курстар арқылы оқыту жаңа мүмкіндіктер береді. ББЖ мемлекет пен бизнестің қолдауымен мұғалімдер мен оқытушылардың компьютерлік сауаттылығын арттыру бағдарламаларын әзірлеуге, олардың қызметін әдістемелік қолдауды, оның ішінде қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалана отырып қамтамасыз етуге тиіс. Барлық жастағы және халықтың топтары үшін компьютерлік сауаттылықты арттыру жөніндегі бағдарламалардың міндетті бөлігі компьютерлік қауіпсіздікті оқыту болуы тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 «Ақпараттық Қазақстан – 2020» мемлекеттік бағдарламасы. Президенттің 2013 жылғы 8 қаңтардағы № 464 Жарлығымен бекітілген – http://egov.kz/cms/ru/articles/gp_inf_kaz_2020
- 2 Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауы. - [Электрондық ресурс] - қол жеткізу режимі. https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-presidenta-respubliki-nnazarbaevanarodukazahsta
- 3 ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының ресми сайты [Электрондық ресурс] - қол жеткізу режимі. <https://www.apa.kz/ru/> (өтініш берген күні: 30.05.2022).
- 4 ҚР мемлекеттік органдарының ресми сайттары және т. б.: [Электрондық ресурс] - қол жеткізу режимі – URL <https://www.gov.kz/> (өтініш берген күні: 01.04.2022).
- 5 «ЗЕРДЕ» ҰК компаниясының ресми сайты [Электрондық ресурс]- қолжетімділік режимі. - URL <https://zerde.gov.kz/> (өтініш берген күні: 04.02.2022).
- 6 ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту, халықтың қаржылық сауаттылығын арттыру агенттігі. [Электрондық ресурс]- қол жеткізу режимі. – URL <https://fingramota.kz/>
- 7 ISO(International Organization for Standardization) экономикалық ынтымақтастық және даму Ұйымының ресми сайты. ЭЫДҰ [Электрондық ресурс] - қол жеткізу режимі. - URL <https://www.oecd.org/> (өтініш берген күні: 04.03.2022).
- 8 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының ресми сайты [Электрондық ресурс] -қолжетімділік режимі. - URL:<https://digitalkz.kz/o-programme>(өтініш берген күні: 01.02.2022).
- 9 *Гаврилов А.И.* Аймақтық экономика және басқару / А. И. Гаврилов. – Мәскеу, 2002. – 239 б.
- 10 Шолу-талдау порталы [Электрондық ресурс] -қол жеткізу режимі. - URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/51190/>
- 11 WorldSkills сайты - халықаралық коммерциялық емес қозғалыс/<https://worldskills.kz/> / Worldskills Kazakhstan жобасы туралы https://kasipkor.kz/?page_id=96&lang=ru
- 12 <https://aerc.org.kz/news/cifrovomu-kazahstanu-mozhet-ne-hvatit-deneg>
- 13 WorldSkills сайты-халықаралық коммерциялық емес қозғалыс<https://worldskills.kz/>

Сағындық М.

ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В КАЗАХСТАНЕ - ЦИФРОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ ЕЕ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация. Данная статья посвящена главным аспектам вопросам повышения уровня цифровой грамотности населения в Республике Казахстан. Интернет – стремительно развивающийся глобальный феномен, несущий в себе беспрецедентные возможности для всех групп населения, как в развитых, так и развивающихся странах. Он обладает колоссальным потенциалом для решения задач устойчивого развития и улучшения жизни людей в городских и сельских районах и местах проживания коренных общин, выстраивания мостов между представителями различных наций, культур, мировоззрений и религий, для содействия развитию образования, культуры и занятости.

Рассмотрены вопросы, относящиеся к понятию «цифровой грамотности» населения, показана важность владения населением компетенциями, относящимися к области цифровой грамотности. Предложены критерии для определения уровня цифровой грамотности населения. Проведенное в статье анализ цифровой грамотности населения базируется на предположении о том, что необходимым условием формирования цифровой экономики в стране является достижение не только количественных показателей формирования цифровой экосистемы (количество подключений к интернету, скорость передачи данных, доступная стоимость выхода в интернет и т.п.), но и качественных критериев, выраженных в уровне цифровой грамотности населения.

Отражены основные тенденции в этой сфере, обозначены актуальные на сегодняшний день проблемы, а также рассмотрены перспективы развития цифровой грамотности и пути ее повышения среди населения страны.

Ключевые слова: цифровая грамотность; информационные технологии; цифровая грамотность населения; электронное образование, интернет.

Sagyndyk M.

A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN KAZAKHSTAN IS THE DIGITAL LITERACY OF ITS POPULATION.

Annotation. This article is devoted to the main aspects of improving the level of digital literacy of the population in the Republic of Kazakhstan. The Internet is a rapidly developing global phenomenon that carries unprecedented opportunities for all groups of the population, both in developed and developing countries. It has enormous potential for solving the problems of sustainable development and improving the lives of people in urban and rural areas and places where indigenous communities live, building bridges between representatives of different nations, cultures, worldviews and religions, to promote the development of education, culture and employment.

The issues related to the concept of «digital literacy» of the population are considered, the importance of the population's possession of competencies related to the field of digital literacy is shown. Criteria for determining the level of digital literacy of the population are proposed. The analysis of digital literacy of the population carried out in the article is based on the assumption that a necessary condition for the formation of a digital economy in the country is to achieve not only quantitative indicators of the formation of a digital ecosystem (the number of Internet connections, data transfer speed, affordable cost of Internet access, etc.), but also qualitative criteria expressed in the level of digital literacy of the population.

The main trends in this area are reflected, current problems are identified, as well as prospects for the development of digital literacy and ways to improve it among the population of the country are considered.

Keywords: digital literacy; information technologies; digital literacy of the population; e-education, Internet.

Сведения об авторах

Мадина Сағындық, магистрант

Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы мемлекеттік басқару академиясы

Нұр-Сұлтан қ.

E-mail: madina_220791@mail.ru

Тел 7 (707) 708 9101

ВЛИЯНИЕ КРОНАКРИЗИСА НА ОТДЕЛЬНЫЕ СФЕРЫ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

А.С. Гликман, Г.Н. Беляева

АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы»,
Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье проводится анализ наиболее уязвимых отраслей экономики, пострадавших от введения ограничительных мероприятий по сдерживанию распространения коронавирусной инфекции в Казахстане в 2020 году. Показаны темпы изменения доходов в таких сферах, как туризм, развлечения, торговля, общепит и сфера технического обслуживания. Обсуждены наиболее острые проблемы, с которыми столкнулись работники вышеуказанных отраслей. Отражена динамика уровня безработицы и ВВП в Казахстане. Описаны меры, предпринимаемые государством для стабилизации и контроля эпидемиологической и экономической ситуации в стране. Выявлены наиболее уязвимые отрасли сферы услуг, финансовое благополучие которых пострадало больше всего, а также отрасли, внутри которых наблюдался подъем. Анализ охватывает период 2019-2020 годов и основывается на обработке данных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан.

Ключевые слова: коронакризис, занятость населения, пандемия Covid 19, сфера услуг, экономический кризис, антикризисные меры.

Введение. Бизнес и предпринимательство являются одними из главных элементов рыночной экономики, без которых государство интенсивно развиваться не может. Предпринимательство и бизнес влияют на темпы экономического роста государства, объем, структуру и качество валового национально-го продукта [1]. Пандемия COVID-19 внесла свои коррективы на рынке труда Казахстана, заметно ослабив активность в сфере занятости. Первый случай заражения коронавирусной инфекцией в Казахстане был зафиксирован 13 марта 2020 года, а уже 16 марта в стране было объявлено о старте карантинных мер – введении режима чрезвычайного положения и вынужденном изменении экономической активности в большинстве отраслей - полным приостановлением или переходом на дистанционный режим работы.

Приостановление деятельности в некоторых сферах экономики в беспрецедентных масштабах было своего рода вынужденным рефлексорным паническим решением для за-

медления распространения вируса [2]. Резкое уменьшение рынков сбыта и разрыв цепочек поставок, отмена авиаперелетов и ограничение свободного перемещения граждан, массовый переход на режим самоизоляции спровоцировал значительное сжатие бизнеса в разных отраслях. Процесс производственных коммуникаций по большей части перешел к использованию таких онлайн платформ, как Zoom или Skype.

Из-за приостановки работы предприятий или по инициативе работодателя часть занятого населения Казахстана в период карантина перешла в категорию временно незанятых в составе занятого населения. За один год их количество выросло в 2,3 раза - с 129,1 тыс. в 2019 году до 300,9 тыс. человек в 2020. Согласно приказу министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 26 марта 2020 года № 110, населению, временно оставшемуся без источника доходов, была положена государственная социальная выплата в размере од-

ной минимальной заработной платы на сумму 42 500 тенге. Заявление в местный орган по вопросам занятости можно было подать через сервис на главной странице «Выплата 42 500 тенге на период ЧП» на веб-портале электронного правительства, на специальном сайте <https://www.enbek.kz/ru> или через Телеграмм-бот. В связи с продлением карантина выплата производилась дважды. Граждане, не возобновившие свою рабочую деятельность к 20 апреля 2020 года, автоматически получили вторую выплату без требования повторной подачи заявки.

Весной 2020 года на пике пандемии, в Казахстане было объявлено о налоговых льготах для субъектов бизнеса. Были введены налоговые послабления на срок с 1 апреля по 1 октября 2020 года. Однако актуальность оплаты аренды, коммунальных услуг и заработной платы на фоне критической ситуации в стране из-за введения ограничительных мероприятий, направленных на нераспространение коронавирусной инфекции, оставалась актуальной. Согласно постановлению главного санитарного врача Казахстана от 10 мая 2020 года «О дальнейшем усилении мер по предупреждению заболеваний коронавирусной инфекцией среди населения Республики Казахстан» начался постепенный выход из режима карантина с оговоркой о возможности его по-

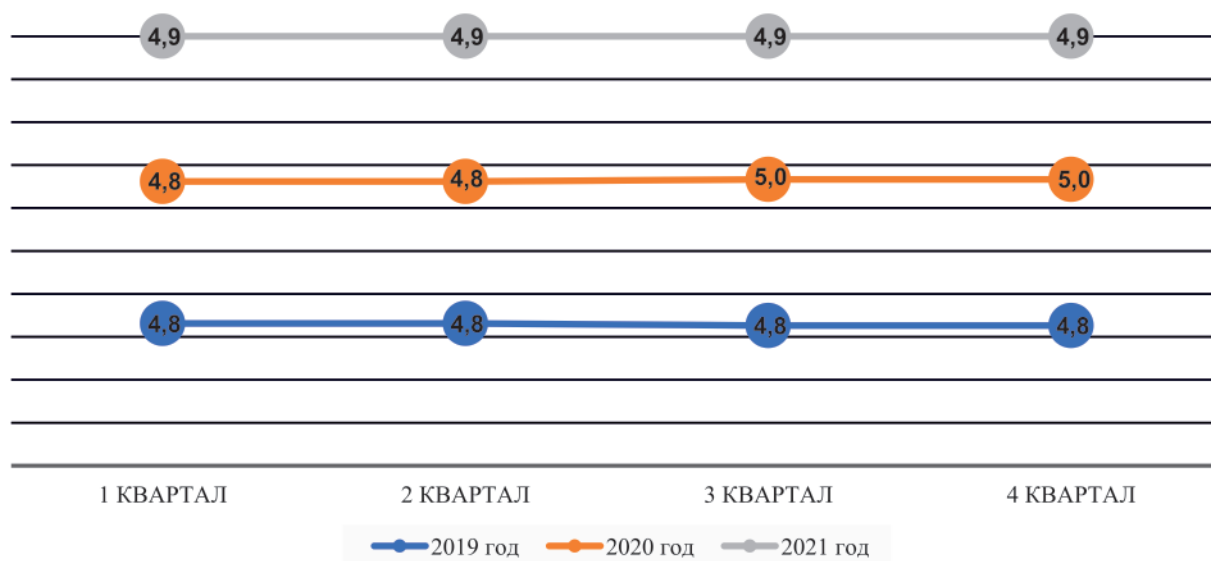
вторного введения в случае новых вспышек заболевания.

Методы исследований. Основой для анализа послужили данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан за 2019-2020 годы, на основании которых были определены наиболее пострадавшие виды экономической деятельности в сфере услуг из-за введения ограничительных мер в 2020 году на фоне пандемии коронавируса.

Результаты и обсуждение. Развитие малого предпринимательства и возможность реализации частной предпринимательской инициативы являются необходимыми условиями успешного развития страны. Малые и средние компании в силу присущей им мобильности и гибкости могут сгладить негативные процессы в сфере занятости населения, обеспечить социальную адаптацию высвобождающихся с крупных предприятий работников, а также сформировать новые рыночные ниши и точки экономического роста [3].

Анализ показал, что после введения карантинных ограничений на работу в 2020 году уровень безработицы в Казахстане оставался практически на одном уровне, в отдельные периоды достигая 5% (рис. 1).

По мере снятия режима ЧП ограничительные меры сохранялись и варьировались в

**По данным Бюро национальной статистики РК за 3 года*

Рисунок 1. Динамика уровня безработицы в Казахстане за три года поквартально.

зависимости от эпидемиологической ситуации. При возобновлении работы предприятия должны были получить «акт готовности к снятию ограничений деятельности» с соблюдением санитарно-эпидемиологических требований». Для этого следовало направить запрос в районный акимат по месту дислокации организации для прохождения аудита при специальной комиссии, предъявляющей ряд требований, а именно:

- выбор ответственного лица (лиц) на предприятии, которое будет следить за соблюдением профилактических мероприятий (ведение журнала по замеру температуры сотрудников и опрос состояния их здоровья);

- обеспечение персонала неснижаемым запасом дезинфицирующих средств, разрешённых в установленном порядке к применению на территории РК и ЕАЭС, одноразовых масок и перчаток, установка санитайзеров для обработки рук;

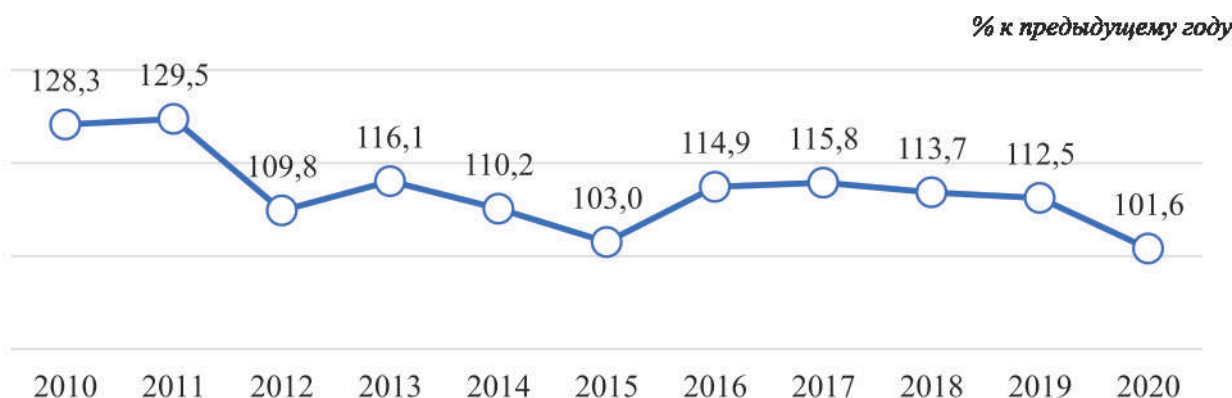
- проведение влажной уборки и проветривания в течении дня;

закрывать организацию до разрешения обстоятельств.

В Казахстане уровень ВВП в 2020 году снизился на 10,9 процентных пункта по сравнению с 2019. Это наименьший показатель за предыдущее десятилетие (рис. 2).

На основе анализа данных валового внутреннего продукта по видам экономической деятельности были выявлены наиболее пострадавшие от коронавирусных ограничений в Казахстане. В этот список вошли такие виды деятельности, как транспорт и складирование – снижение на 14,3%; горнодобывающая промышленность и разработка карьеров – на 14,0%; предоставление услуг по проживанию и питанию – на 12,5%; профессиональная, научная и техническая деятельность – снижение на 6,5% и др.

В то же время область здравоохранения и социального обслуживания населения возросла на 38,5%, область коммуникации и связи – на 30,8%. Некоторые же сферы, такие как внешний туризм, развлечения и различные

**По данным Бюро национальной статистики РК*

Рисунок 2. Динамика валового внутреннего продукта методом производства.

- ограничение свободного входа, такое как работа по предварительной записи клиентов/посетителей; обеспечение социальной дистанции в 1,5-2 метра и др.

При выявлении нарушений создавались мониторинговые группы, имеющие право

сектора услуг (салоны красоты, спорткомплексы и станции технического обслуживания) и вовсе были вынуждены приостановить свою деятельность на неопределенный срок (табл.1).

Таблица 1. Произведено товаров / услуг по отдельным видам экономической деятельности за 2019 - 2020 годы.

ОКЭД (ГК РК 03-2007)	Произведено товаров / услуг, млрд тенге		Рост / снижение, %
	2019	2020	
Промышленность в целом	19,2	19,1	-0,5
Горнодобывающая промышленность и разработка карьеров	10,0	8,6	-14,0
Водоснабжение; сбор, обработка и удаление отходов, деятельность по ликвидации загрязнений	0,2	0,2	-0,1
Транспорт и складирование	5,6	4,8	-14,3
Предоставление услуг по проживанию и питанию	0,8	0,7	-12,5
Информация и связь	1,3	1,7	30,8
Операции с недвижимым имуществом	5,2	5,1	-1,9
Профессиональная, научная и техническая деятельность	3,1	2,9	-6,5
Здравоохранение и социальное обслуживание населения	1,3	1,8	38,5

*По данным Бюро национальной статистики РК

Туризм. Сфера туризма в Казахстане начала сокращать работу еще со второй половины января 2020 года, когда в ответ на распространение коронавирусной инфекции разные страны начали вводить карантинные меры, закрывать авиасообщение и границы. За первые три квартала «коронакризисного» 2020 года количество туристов, въехавших в страну, снизилось сразу в 3,6 раза, до 1,8 млн человек, против 6,4 млн человек в аналогичном периоде годом ранее. В особенно тяжелой ситуации оказался сегмент въездного туризма несмотря на то, что въездной туризм - наиболее приоритетный вид туризма для Казахстана, который формирует приток иностранной валюты в республиканский бюджет, налоги, местные инвестиции в увеличение и улучшение в инфраструктуре, рост ВВП. В сезон летнего отдыха во многих регионах Казахстана карантинные мероприятия сохранялись вплоть до августа. Вместе с тем, несмотря на введение ограничений, возросла актуальность отдыха на курортах внутри страны. Если до пандемии в общем объеме турпотока страны на внутренний туризм в среднем приходилось 74%, то в 2020 году доля внутреннего туризма составила уже почти 91%. Появился большой спрос на курорты в Балхаше и Алаколе, поездки по свя-

тым местам в Туркестанской области, в горы в Восточно-Казахстанской области, степи Мангистау, стали популярными туры одного или нескольких дней [4].

Развлечения. Кинотеатры также понесли значительный урон. После послабления карантинных мер кинотеатрам было разрешено работать, но с заполняемостью залов не более 30%. Число проведенных сеансов значительно снизилось – с 962,3 тыс. сеансов в 2019 году до 292,4 тыс. сеансов в 2020. Общая сумма доходов кинотеатров в 2019 году составила 21,2 млн тенге, а в 2020 - сократилась до 5,9 млн тенге (27,8% от 2019 г.) Это показывает, что в год начала пандемии сфера понесла убыток в 15,4 млн тенге. По мере снижения заболеваемости и послаблений ограничительных мер были организованы театры над открытым небом, куда посетители могли приехать на собственном авто и смотреть кино в нем же, тем самым избегая скопления большого количества людей в одном помещении. Объем спортивных услуг и услуг в области организации отдыха снизился с 223,5 млрд тенге в 2019 году до 188,5 млрд тенге в 2020.

Объем услуг в области творчества, искусства и развлечений сократился с 53,1 млрд тенге в 2019 году на 43,9 млрд. тенге в 2020.

Торговля. Количество магазинов розничной торговли по продаже потребительских товаров в 2019 году составляло 135 974 (из них 22 238 – торгующие предприятия, 113 736 – индивидуальные предприниматели), а в 2020 снизилось до 120 965 (из них 19 982 – торгующие предприятия, 100 983 – индивидуальные предприниматели). Карантинные ограничения лишили традиционную торговлю покупателей, дав мощный импульс торговли в интернете (за исключением товаров первой необходимости и продуктов). Казахстанцы начали активно использовать различные онлайн-площадки, крупнейшей из которых стал kaspi магазин.

В период карантина жители стали больше обращаться к услугам различных сервисов доставки (Glovo, Wolt, Яндекс Доставка и др.). В марте-апреле 2020 года сервис доставки Glovo показал рост заказов более чем на 60%. По причине закрытия границ почти каждый пятый курьер оказался за границей городов, но был сформирован лист ожидания новых курьеров для быстрого пополнения недостающих в команде [5].

Объем оптовой торговли в 2019 году составлял 27 011,9 млрд тенге, а в 2020 увеличился до 27 656,5 млрд тенге. При этом объ-

ем продовольственных товаров в 2019 году составил 5 569,8 млрд тенге, а в 2020 уменьшился до 5 333,1 млрд тенге. Объем непродовольственных товаров в 2019 году составлял 21 442,1 млрд тенге, а в 2020 увеличился до 22 323,4 млрд тенге.

В целом в структуре оптового товарооборота в 2020 году стали преобладать непродовольственные товары и продукция производственно-технического назначения.

Наблюдался явный спад товарооборота от 8,6% до 51%, в том числе на такие товары, как продукты пищевые незамороженные на 51%, керосин на 48%; мебель бытовая на 37,7%; вещества химические промышленные прочие на 23%.

Наряду со спадом наблюдался подъем товарооборота по отдельным видам товаров с 8,4% до 201%. Рост отмечался на машины для текстильной промышленности, включая машины швейные и вязальные – 201,2%; музыкальные инструменты – 173,3%; приспособления и инструменты хирургические и ортопедические – 104,1%; компьютеры, оборудование периферийное и программное обеспечение – 50,4%; изделия табачные – 26,5% и ряд других товаров (табл.2).

Таблица 2. Сравнительная структура оптового товарооборота по отдельным видам товаров за 2019 и 2020 годы.

Структура оптового товарооборота	Объем оптовой торговли, млрд тенге		Рост/снижение	
	2019	2020	млрд тенге	в %
Топливо жидкое и газообразное прочее и продукты аналогичные	6 482,5	5 887,8	-594,7	-9,2
Газойли (топливо дизельное)	1 915,0	1 744,2	-170,7	-8,9
Бензин	1 060,1	968,9	-91,2	-8,6
Машины для горнодобывающей промышленности, строительства, в том числе для строительства гражданского	428,8	344,9	-83,9	-19,6
Вещества химические промышленные прочие	401,6	309,4	-92,3	-23,0
Керосин	230,9	120,1	-110,8	-48,0
Изделия табачные	763,3	965,2	201,9	26,5
Мебель бытовая	75,0	46,8	-28,3	-37,7

Материалы строительные прочие	803,7	871,3	67,6	8,4
Товары канцелярские	46,1	40,7	-5,4	-11,7
Продукты пищевые незамороженные, напитки и изделия табачные	59,6	29,2	-30,4	-51,0
Мебель офисная	16,4	14,7	-1,7	-10,2
Компьютеры, оборудование периферийное и программное обеспечение	539,6	811,5	271,8	50,4
Приспособления и инструменты хирургические и ортопедические	194,2	396,3	202,1	104,1
Удобрения и товары агрохимические	277,9	323,3	45,4	16,3
Машины для текстильной промышленности, включая машины швейные и вязальные	1,7	5,2	3,5	201,2
Музыкальные инструменты	1,7	4,6	2,9	173,3

**По данным Бюро национальной статистики РК*

Объекты общественного питания. В 2019 году в Казахстане насчитывалось 18,6 тыс. объектов общепита с 1,2 млн посадочных мест. В 2020 количество заведений снизилось до 14 тыс. единиц с 870 тыс. посадочных мест. Введение ограничений на работу стало неожиданностью для большинства владельцев заведений, многие из которых уже произвели закуп необходимых продуктов в преддверии праздника Наурыз, во время которого обычно ожидается полная заполняемость заведений. Ввиду закрытия объектов общепита часть продуктов перевели в полуфабрикаты, а часть была отдана работникам заведений. После ослабления ограничительных мер заведениям общепита было разрешено работать с меньшей заполняемостью, которая варьировалась от 50 до 80% посадочных мест, либо обслуживать только на открытом воздухе (летних площадках). Во время обострения эпидемиологической ситуации в стране вводился запрет или сокращение времени работы объектов общепита в выходные и праздничные дни, когда шел основной наплыв клиентуры. Осложняли ситуацию порой и нестабильные погодные условия, и отсутствие летних площадок в некоторых заведениях.

Услуги по техническому обслуживанию и ремонту автомобилей. В отрасли ремонта автомобилей возможности перейти на дистанци-

онный режим работы не было. Возможность продажи запчастей онлайн оставалась, но спрос значительно снизился. Из-за закрытия границ большинство иностранных поставщиков временно приостановило сотрудничество, а движение граждан по городу на личных автомобилях в режим ЧП разрешалось только лицам, работающим в разрешенных к функционированию сферах (здравоохранение, обеспечение услуг первой необходимости и продовольствия) или по неотложным обстоятельствам. Количество автосервисов в 2019 году составило 7 336 ед., в 2020 сократилось до 6 566 ед. Объем услуг по техническому обслуживанию и ремонту автомобилей в 2019 году составил 109,4 млрд тенге, в 2020 снизился до 107,6 млрд тенге.

При этом объем услуг связи составил 854,6 млрд тенге в 2019 году, 926,6 млрд тенге в 2020; в т.ч. услуги, оказанные населению в 2019 году составляли 459,601 млрд тенге, а в 2020 – 495,8 млрд.

Выводы. Пандемия повлекла за собой серьезные риски и спад экономических перспектив во многих сферах экономики. Экономические последствия COVID-19 резко пошатнули стабильность сферы услуг. Большой удар принял бизнес, в котором необходимо физическое присутствие и непосредственный контакт между людьми. До снятия режима

ЧП сфера выездного туризма была вынуждена полностью приостановить свою деятельность. По мере его послабления увеличился интерес граждан к туризму внутри страны, несмотря на ограничение уровня заполняемости гостиниц и курортных зон. Сократилось и количество объектов общественного питания, станций технического обслуживания и ремонта автомобилей.

Увеличился объем оптового товарооборота непродовольственных товаров производственно-технического значения, розничная же торговля сократилась. Несмотря на строгие ограничительные меры, многим владельцам торговых точек удалось найти выход из ситуации. Они перешли в онлайн формат торговли посредством сайтов, Instagram и других платформ, оставив свою ценовую политику на относительно прежнем уровне, чтобы иметь возможность хоть как-то оставаться на

плаву, несмотря на рост цен. Для привлечения клиентов проводились различные скидки и акции. Стало актуальным организация развлечений и отдыха на открытом воздухе и проведение тренировок на уличных спортивных площадках или онлайн. Увеличился объем услуг связи, т.к. интернет стал связующим звеном для тех, кто перешел в дистанционный формат работы.

Многим временно незанятым людям, оставшимся на неопределенный срок без дохода, удалось переквалифицироваться и перейти работать в отрасли, которые оставались актуальными в условиях жесткого карантина.

Таким образом, сведения, полученные методом анализа экономических показателей позволяют повысить внимание к стратегическому планированию деятельности организаций в сферах, наиболее уязвимых перед кризисными и непредвиденными ситуациями.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Абдрахманова Д. М., Егорова М. С. Предпринимательство и бизнес: понятие и сущность. // Молодой учёный. Спецвыпуск. – 2015. – № 11.4 (91.4). – С. 1-2.
- 2 Yunus A Luqmani, Ahmed El Hashim. The COVID-19 Pandemic: A Health Crisis Managed or a Panic Response with Disastrous Future Consequences? // Karger. – 2020. – Vol.31. – No. 1. – P. 1-10.
- 3 Овчинникова Т., Саубетова Б., Исетова А. Влияние кризиса на развитие малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан // Экономика и статистика. – 2021. – № 1. – С. 36-41.
- 4 Анализ современного состояния туристской отрасли Казахстана. Отчет Казахстанской туристской ассоциации. – 2020 г. –С 1-27.
- 5 Бурдин В. Как сервис Glovo показал рост заказов более чем на 60%. // Forbes KAZAKHSTAN – 28.09.2020. URL https://forbes.kz/finances/markets/kak_servis_glovo_vsego_za_odin_god_izmenil_ryinok_dostavki_v_kazahstane/

А.С. Гликман, Г.Н. Беляева

КОРОНА ДАҒДАРЫСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ЖЕКЕ САЛАЛАРЫНА ӘСЕРІ

Түйіндеме. Мақалада 2020 жылы Қазақстанда коронавирус індетінің таралуын болдырмау үшін қойылған шектеу шараларынан зардап шеккен экономиканың едәуір осал салаларына талдау жүргізілген. Туризм, ойын-сауық, сауда, қоғамдық тамақтандыру және техникалық қызмет көрсету сияқты салаларда табыстың өзгеру қарқыны сипатталған. Осы аталған салалардың жұмысшылары тап болған маңызды мәселелер талқыланды. Қазақстанда жұмыссыздық пен ЖІӨ деңгейінің өзгеру динамикасы көрсетіледі. Мемлекетте эпидемиялогиялық және экономикалық ахуалды тұрақтандыру және бақылау барысында мемлекет тарапынан қолданылған шаралары келтірілген. Қызмет көрсету саласындағы, есіресе қаржы жағдайы бойынша көп зардап шеккен және керісінше көтерілген салалар да анықталды. Келтірілген талдау 2019-2020 жылдарды қамтып, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы деректері негізінде жасалған.

Түйінді сөздер: коронакризис, жұмыспен қамту, пандемия Covid 19, қызмет көрсету саласы, экономикалық дағдарыс, дағдарысқа қарсы шаралар.

A.S. Glikman, G.N. Belyaev

IMPACT OF THE CORONA CRISIS ON PARTICULAR SPHERES OF THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article analyzes the most vulnerable sectors of the economy in the service sector, affected by the introduction of restrictive measures to restrain the spread of the coronavirus infection in Kazakhstan. The rates of income change in such areas as tourism, entertainment, trade, catering and technical services are shown. The most acute problems faced by workers of the above industries are identified. The dynamics of changes in the unemployment rate and GDP in Kazakhstan is reflected. The measures taken by the state to stabilize the economic situation in the country and control the epidemiological situation in the country are described. The most vulnerable sectors of the service sector were identified, the financial well-being of which suffered the most, as well as industries there was a rise within. The analysis covers the period 2019-2020 and is based on data processing by the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: coronacrisis, reduction of employment. coronavirus pandemic (COVID-19), service industry, economic crisis, anti-crisis measures.

Сведения об авторах

Гликман Алена Семеновна, магистрант Каспийского Университета, эксперт отдела информации и анализа Управления информационно-аналитической работы, АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы», тел. +7 707 511 1198, e-mail: g.alena@inti.kz.

Беляева Галина Николаевна, эксперт отдела информации и анализа Управления информационно-аналитической работы, АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы», тел. +7 700 260 4502, e-mail: statan@inti.kz.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКИХ ДОМОВ

Садырова А.¹

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
«Әлеуметтану» мамандығының 2-курс докторанты.

Алматы қ., Қазақстан.

Аннотация. Существование института сиротства является насущной проблемой человечества и данная действительность, в свою очередь, имеет склонность порождать, как правило, негативные последствия для личности, общества и государства, не поддающиеся к полному разрешению в течение длительного времени. Дети-сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей, требуют не просто сочувствия и сострадания, но и крайне заинтересованной активности со стороны всего социума. Подобное умозаключение не станет преувеличением, если общественность будет осознавать и учитывать степень остроты, рисков и угроз от «несостоявшихся жизней», поскольку дети, социализирующиеся вне института семьи, не существуют отдельно, в закрытом пространстве (как предполагает определенная группа людей). Они – неоспоримый элемент общества, влияющие на уровень его полноценности не меньше, чем дети, вошедшие в мир благодаря семейному воспитанию. Проблема же отягощается тем, что сам социум в его нынешнем культурно-мировоззренческом состоянии не вполне объективно и гуманно воспринимает данную проблему. В статье приводится теоретический разбор концепций, пытающихся объяснить причины неприятия общества воспитанников детских домов, появления сложностей в выстраивании с ними взаимоотношений, а также неэффективной их социализации.

Ключевые слова: воспитанник; сирота; анония; дискриминация; виктимизация; социализация.

Введение

Переходной период, в котором пребывает Казахстан третье десятилетие, характеризуется социально-политической неустойчивостью, нарастанием экономического кризиса, что в результате привело к ухудшению благосостояния определенных слоев общества: одни оказались за чертой бедности, другие же столкнулись с затяжной безработицей. В данном положении самыми уязвимыми и незащищенными оказались дети, родители которых по разным причинам и обстоятельствам не смогли их обеспечить, и те вынужденно оказались в попечении детских домов¹. В целях выявления этих причин автором были изучены теоретические концепции, которые в той или

иной мере позволяют осмыслить данную проблему и выявить в каком направлении необходимо работать, так как вопрос «Как поступить с сиротством?» носит многосложный характер, и разрешить его невозможно лишь путем разработки стандартизированных методических пособий – задача требует более углубленного, комплексного теоретико-прикладного подхода.

Литературный обзор

Проблематика настоящего исследования является объектом изучения разных наук социально-гуманитарной направленности, и на сегодня, утвердились достаточно весомые теории по вопросу социализации воспитанников детских учреждений, подрастающего поколения в целом. Так, кризис у детей, воспитывающихся без попечения родителей, вопросы эффективности их социализации с точки зрения различных экономических, социальных,

¹ В стране вопрос обездоленных детей является одним из острых проблем – по последним данным в Казахстане насчитывается около 24 тысяч детей, которые остались без попечения родителей [1]

психологических аспектов рассмотрены в трудах таких зарубежных авторов, как У. Бек, Х. Попитц, Н. Постман, И. Кон, П. Шацков и многих других.

Важным вкладом в понимание вопросов сиротства в Казахстане стали работы авторов, в которых исследуются особенности социального, скрытого сиротства в стране (М.К. Абакимова, С.К. Кенжебаева, С.А. Муликова, А. Уашева и др.), предупреждение и разрешение последствий социального сиротства (А.Н. Хаматдинова, К.К. Аманжолова и др.).

Методология

Концептуальный разбор вопроса социализации детей-сирот базировался на кабинетном теоретическом исследовании (работа с открытыми источниками): анализ социологической, психологической, педагогической литературы; обобщение и компаративистика.

Результаты исследования

Сиротство как социальный феномен характерно как для отсталых, так и для развитых стран, и присуще человечеству с давних времен. На пространстве СНГ в отношении детей, оставшихся без попечения одного или обоих родителей, применяется понятие «сирота». Изначально термин «сирота» интерпретировался как «беспомощный, одинокий, бесприютный человек» [2]. Как социальный феномен сиротство представляет собой довольно серьезную и неоднозначную проблему для научного познания.

Для более полновесного анализа проблемы социализации детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, современное научное сообщество использует междисциплинарный подход, поскольку на сегодня только комплексность позволяет выводить объективные результаты. Так, философский подход, ориентированный на концептуальное и системное осмысление взаимодействия социума и личности, раскрывает сиротство с точки зрения проблемы интеграции человека в семью и социум. Историческая наука изучает зарождение и развитие института сиротства в ретроспективе, проводит аналогии и различия с современным его состоянием. Этнография

рассматривает особенности попечительства и опеки над детьми-сиротами в разных этнокультурных обществах. Юриспруденция и правоведение рассматривают попечительство над детьми-сиротами в качестве одного из основополагающих вопросов гражданского и семейного права, в рамках которых регулируются правовые отношения, ориентированных на изучение наличия недееспособности у определенных слоев граждан. В данном контексте пристальное внимание уделяется раскрытию существующих типов воспитания детей, которые лишились родительской опеки. Педагогика и психология исследуют психологическую среду и воспитательную деятельность, связанную с жизнью детей-сирот. Вопросы социальной защиты детей, оставшихся без родительской заботы, характерны для социологической науки.

В современной социально-гуманитарной науке в качестве анализа проблемы сиротства, его факторов и причин возникновения, последствий, выделяются теории аномии, разъединения (нетипичности), меньшинства и. Другими не менее серьезными научными концепциями выступают теории виктимизации, субкультуры и социального научения.

Одной из теорий, учитывающих современные тенденции мироустройства и интерпретирующих сиротство с точки зрения стремительных глубоких духовно-культурных трансформаций, является *теория аномии*. Безусловно, перемены были присущи для всех времен, однако обретение иного качественно нового характера и уровня стало возможным в наше время. В связи с этим, исследователи именуют начало XXI века как общество «неопределенности, рисков и угроз», которые стали следствием появления ранее неизвестного для человечества феномена, как информационные сети. Именно в ситуациях большого напряжения и высокого уровня неопределенности обостряются явления девиантного (отклоняющегося) поведения.

Термин «аномия» был введен в научный оборот в 1893 году известным французским исследователем Э. Дюркгеймом. Аномия (от франц. *anomie* – беззаконие) рассматривается в двух значениях:

- Во-первых, это состояние социума в условиях разложения общественных правил и норм, неопределенности и неустойчивости человеческого сознания и поведения, противоречие между декларируемыми обществом целями и возможностью для большинства граждан легитимных методов их осуществления;

- Во-вторых, это личностное и общественное психологическое состояние, которому характерны развращение, снижение взаимодействия и единения индивидов, тревожность по поводу собственной идентификации, частые ощущения опустошенности и т.д. [3]. Попытка ученых проследить за аномией серьезный фактор ухудшения института ответственности родителей за судьбу своих детей обуславливается нахождением корреляции между степенью распространения социального сиротства и уровнем слияния индивида в семью и социум. С другой же стороны, сиротство так же нередко выступает в качестве главной причины созревания девиантного поведения индивида.

В попытке объяснения вопросов, касающихся сложностей социализации воспитанников детских домов, свою немаловажную лепту привносит концепция из области социологии и психологии – *теория разъединения*, основные постулаты которой были изложены в 60-х гг. XX в. социологами У. Генри и Э. Каммингом в книге «Старение» («Growing Old», 1961). Как утверждают авторы, социум сам по себе интерсубъективен и мыслит в основном категориями, что приводит к узкому восприятию вещей. Например, от пожилых людей ожидают строго определенного поведения, и окружающие их люди становятся наиболее чувствительными к тем качествам, которые подтверждают общепринятые ожидания, и наоборот – не укладывающиеся в общий стереотип черты и поступки не воспринимаются так же активно. Следовательно, данная общественная группа не только предлагает, но и занимается распространением этой категоризации, обеспечивая ее принятие.

В рамках данной теории, в частности с помощью таких понятий, как «стереотип» и «стигма», также раскрывается ключевое клише в отношении сиротства, широко распрост-

раненное в любом обществе. Отметим, что стереотип представлен учеными в качестве серьезного элемента функционирования социума и как метод упрощения понимания сложных феноменов и процессов, происходящих в мире [4]. Так и в части любых социальных статусов складываются соответствующие социальные характеристики – упрощенное восприятие, которое не всегда носит положительный характер. Это во многом способствует разрушению психологического здоровья, целостности личности, пребывающей в той социальной группе, в отношении которой был создан глубоко укорененный в сознании общества, не имеющий под собой рациональных оснований *искаженный портрет сироты*.

Учреждения детских домов расцениваются в подавляющей части общества как маргинализированное место, практически как тюрьма либо психиатрическая клиника, а сам же воспитанник детского дома рисуется чужим, ограниченным человеком, которому нет места в «цивилизованном мире» [5].

Из вышеуказанных наблюдений можно заключить, что теория разъединения рассматривает сиротство в качестве процесса, в котором вследствие ухудшения взаимоотношений между воспитанниками детских домов и общественностью твердо возникает взаимное неприятие, отчуждение, что, как правило, приводит к формированию маргинальной идентичности и глубокого дистанцирования.

Следующей концепцией, дающей свое видение феномену отчуждения воспитанников сиротских учреждений, является теория меньшинств, где сироты рассматриваются как небольшая в численном измерении социальная группа, в отношении которых (как и другим типам меньшинств) накладываются разного рода предубеждения, стереотипы и самые крайние действия – дискриминация.

Дискриминация – это негативное проявление человеческой природы, воздействующее на состояние общественного порядка и законности, на позитивные аспекты развития личности. Согласно Э. Гидденсу, дискриминация – «действия, закрывающие членам определенной группы доступ к ресурсам или источникам дохода, доступным для остальных»

[6]. Понятие можно, так или иначе, трактовать следующим образом: «когда члены той или иной группы воспринимаются по-другому, как правило, негативно, и по отношению к ним действуют предрассудки, вследствие которых следуют дискриминационные действия» [7].

В процессе социализации воспитанники детского дома могут столкнуться с дискриминацией практически везде: при трудоустройстве, при определении условий работы и увольнения, получении образования, в случаях выдвижения на выборные должности. Дискриминация в данной ситуации будет выглядеть, как ограничение прав и свобод категории сирот и, как предпочтение группы индивидов, росших с родителями, в семье.

Наряду с теорией меньшинств существует и схожая с ней *теория виктимизации*, требующая более тщательного изучения помимо данной работы. Основной целью виктимологии является системный анализ явления жертвы. Она вобрала в себя концептуальные разработки и представления, которые изначально были присущи другим социально-гуманитарным дисциплинам (психологии, политической науке, криминологии, социологии, конфликтологии и др.) [8]. По мнению А.В. Мудрика, виктимизация представляет собой «процесс и результат превращения человека или группы людей в тот или иной тип жертвы неблагоприятных условий социализации» [9].

Будучи став сиротами при живых родителях, дети начинают осознавать нереальность своего влияния на изменение решения, другими словами – происходит выучивание такого важного явления, как «беспомощность», вследствие которой формируется поведение жертвы.

В рамках настоящего исследования небезынтересным для нас представляется концепция «peer victimization» [10], изучающей особенности насилия индивида со стороны сверстников. Межличностное взаимодействие сверстников – воспитанников детских домов и детей, растущих в семье – в тех или иных случаях заканчивается негативными последствиями и, в первую очередь, для сироты: возникновение низкой самооценки; затяжные депрессии; спад чувства самодостаточности;

образование выученной беспомощности. Как показывают наблюдения исследователей, дети-сироты, получившие психологическое эмоциональное давление со стороны сверстников, имеют больше выраженных проблем с социализацией, адаптацией и поведением в социуме, закрыты к дальнейшему сотрудничеству [11]. У детей-сирот довольно ограниченный круг контактов – отсутствие близкого окружения, с которым можно поговорить о личных проблемах, это еще хуже воспрепятствует развитию психологически здоровой личности.

В результате пережитого морального (в некоторых случаях, и физического) насилия у воспитанников детских домов нарушается цепочка в реализации системы-связки с «Я» в «Мы». Закрытость и ожидание потенциальной агрессии со стороны сверстников развивают у сироты отчужденность даже в тех ситуациях, когда он попадает в новое социальное пространство – в целях «самозащиты» для него предпочтительным будет казаться выстраивание со всеми именно агрессивной и насильственной модели поведения.

Теорию меньшинства и виктимизации дополняет *концепция субкультуры* [12], согласно которой воспитанники детских учреждений относятся к определенной субкультуре. Существует несколько ключевых моментов, оправдывающих жизнеспособность данного концептуального подхода. Прежде всего, это некое неповторимое сродство между индивидами, принадлежащих к данной общественной группе. Другой важный момент заключается в их частичном самоотчуждении и исключении из контакта с иными социальными группами. Отсюда следует вероятное предположение о том, что ущемляющие личность сирот действия и их чувство отдельной общности позволяет говорить о появлении феномена субкультуры в характеристике института сиротства. Выделяют еще один аргумент в пользу субкультурности сиротства – «поскольку сиротство имеет особенность к воспроизводству (большинство детей-сирот повторяют за своими родителями их судьбу), воспроизводство происходит и на уровне норм поведения, мировоззрения, ценностей и т.д.» [13].

В качестве объективной оценки адаптации и социализации воспитанников детских домов в социуме не последнюю роль играет *концепция социального научения* [14]. Воспитательный процесс в детских домах для сирот подразумевает одобрение и похвалу безынициативного неактивного поведения, покорность, поскольку такими инертными сиротами намного легче управлять. Подобное нестандартное поведение детей-сирот установившись, одобряется и поддерживается в течение длительного времени преподавательским коллективом, впоследствии чего будут созданы все условия для иждивенчества. Бездеятельная установка, почва которой была проложена еще в сиротском доме, в большинстве случаев уже во взрослой жизни превращается в стремление перекладывания ответственности и своих проблем на другого человека. В итоге, человек не достигает должного уровня социализации, а именно: его не покидает чувство неудовлетворения собой и своей реальностью; он постоянно находится в поиске институтов и людей, которые могут разрешить его проблемные вопросы.

Выводы

В заключение следует подчеркнуть, что особой чертой зрелости и гуманности любого современного социума является отношение к детству. Оно наглядным образом демонстрирует уровень целостности общества, его нацеленность и готовность к проявлению безусловной заботы о будущем поколении. Именно уровень развития общества, его культурная специфика, мораль и нравы, недостаточно созданные условия со стороны государства, особенности межличностного взаимодействия

становятся теми факторами, которые запускают процесс деформации создания самодостаточной, высококультурной и образованной личности.

Во всех вышеуказанных теориях описаны обстоятельства, которые нарушают необходимый механизм социализации воспитанников детских домов. Так, ключевыми причинами проблемы института сиротства в современных реалиях является аномия социального взаимодействия, которое выявляется в деструкции отношений между детьми и их родителями, в снижении морально-нравственных ценностей, а также массовые процессы распространения девиантных позиций. Последствия сиротства, как правило, необратимы и носят глубоко укорененный характер: отчуждение и изоляция, аномия на уровне всего социума и личности, виктимизация, общественное дистанцирование, маргинализация, дискриминация прав и свобод личности, невысокий статус в обществе.

Необходимо подчеркнуть, что изучение института сиротства, в частности его причины и факторы возникновения, последствия – достаточно серьезная и сложная задача в нынешнем Казахстане. Будучи лишены родительской заботы и любви, воспитанники детских домов набирают в себя отрицательные психологические и социальные качества, но, в свою очередь, они обретают жизненный опыт, что делает их сильнее и терпимее к сложным обстоятельствам. В случае дальнейшей усиленной работы над акцентированием внимания общества на решении проблемы сиротства, то есть вероятность того, что определенные отрицательные последствия обратятся и снизится уровень воспроизводства сиротства.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Социальная защита детей. Дети-сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей. – Режим доступа URL: <https://bala.stat.gov.kz/deti-sirotu-i-deti-ostavshiesya-bez-popecheniya-roditelej/> - (дата обращения: 25.11.2021).

2 *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка, тт. 1-4. – М., 1978 (репринт изд. 1880-1884).

3 Аномия // Большая российская энциклопедия. – Режим доступа URL: <https://bigenc.ru/sociology/text/695311> - (дата обращения: 29.11.2021).

4 *Липпман У.* Общественное мнение. – М., 2004. - 384 с.

5 *Шмидт В.* Гражданский контроль за детскими домами: кому и зачем он нужен? – Режим доступа URL: <https://hro.org/node/1934> - (дата обращения: 02.12.2021).

- 6 Гидденс Э. Социология. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 704 с.
- 7 Большой толковый социологический словарь (Collins). Т. 1 (А-О): Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 1999. – 544 с.
- 8 Гилинский Я.И. Социология девиантного поведения как специальная социологическая теория // Социологические исследования. – 1991. -№4. – С. 72-73.
- 9 Клачкова О.А. Структурная организация виктимной личности: дисс.... канд. психол.х наук: 19.00.01. Комсомольск-на-Амуре, 2008. – 155 с.
- 10 Brownmiller S. Against our will: Men, women and rape. New York: Simon & Schuster. – 1975. – P. 472.
- 11 Snyder J., Brooker M., Patrick M. R., Snyder A., Schrepferman L., & Stoolmiller M. Observed Peer Victimization During Early Elementary School: Continuity, Growth, and Relation to Risk for Child Antisocial and Depressive Behavior. Child Development. – 2003. -74(6). – Pp. 1881-1898.
- 12 Слюсаревский Н.Н. Субкультура как объект исследования // Социология: Теория, методы, маркетинг. – Киев, 2002. -№3. – С. 117-127.
- 13 Бекова Э.К. Профилактика воспроизводства социального сиротства. Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Э.К. Бекова. – Ярославль, 2007. – 227 с.
- 14 Бандура А. Теория социального научения. – СПб.: Евразия, 2000. – 320 с.

REFERENCES

- 1 Sotsial'naya zashchita detei. Deti-siroty i deti, ostavshiesya bez popечeniya roditelei. – Rezhim dostupa URL: <https://bala.stat.gov.kz/deti-siroty-i-deti-ostavshiesya-bez-popecheniya-roditelej/> - (data obrashcheniya: 25.11.2021).
- 2 Dal' V. Tolkovyi slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka, tt. 1-4. – М., 1978 (reprint izd. 1880-1884).
- 3 Anomiya // Bol'shaya rossiiskaya ehntsiyklopediya. – Rezhim dostupa URL: <https://bigenc.ru/sociology/text/695311> - (data obrashcheniya: 29.11.2021).
- 4 Lippman U. Obshchestvennoe mnenie. – М., 2004. – 384 с.
- 5 Shmidt V. Grazhdanskii kontrol' za detskimi domami: komu i zachem on nuzhen? – Rezhim dostupa URL: <https://hro.org/node/1934> - (data obrashcheniya: 02.12.2021).
- 6 Giddens EH. Sotsiologiya. – М.: Ehditorial URSS, 1999. – 704 с.
- 7 Bol'shoi tolkovyi sotsiologicheskii slovar' (Collins). Т. 1 (А-О): Per. s angl. – М.: Veche, AST, 1999. – 544 с.
- 8 Gilinskiy YA.I. Sotsiologiya deviantnogo povedeniya kak spetsial'naya sotsiologicheskaya teoriya // Sotsiologicheskie issledovaniya. – 1991. -№4. – S. 72-73.
- 9 Klachkova O.A. Strukturnaya organizatsiya viktimnoi lichnosti: disS.... kand. psikhol.kh nauk: 19.00.01. Komsomol'sk-na-Amure, 2008. – 155 с.
- 10 Brownmiller S. Against our will: Men, women and rape. New York: Simon & Schuster. – 1975. – P. 472.
- 11 Snyder J., Brooker M., Patrick M. R., Snyder A., Schrepferman L., & Stoolmiller M. Observed Peer Victimization During Early Elementary School: Continuity, Growth, and Relation to Risk for Child Antisocial and Depressive Behavior. Child Development. – 2003. -74(6). – Pp. 1881-1898.
- 12 Slyusarevskii N.N. Subkul'tura kak ob'ekt issledovaniya // Sotsiologiya: Teoriya, metody, marketing. – Kiev, 2002. -№3. – S. 117-127.
- 13 Bekova EH.K. Profilaktika vosproizvodstva sotsial'nogo sirotstva. Dis. kand. ped. nauk: 13.00.01 / EH.K. Bekova. – Yaroslavl', 2007. – 227 с.
- 14 Bandura A. Teoriya sotsial'nogo naucheniya. – SPb.: Evraziya, 2000. – 320 с.

Садырова А.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКИХ ДОМОВ

Аннотация. Существование института сиротства является насущной проблемой человечества и данная действительность, в свою очередь, имеет склонность порождать, как правило, негативные последствия для личности, общества и государства, не поддающиеся к полному разрешению в течение длительного времени. Дети-сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей, требуют не просто сочувствия и сострадания, но и крайне заинтересованной активности со стороны всего социума. Подобное умозаключение не станет преувеличением, если общественность будет осознавать и учитывать степень остроты, рисков и угроз от «несостоявшихся жизней», поскольку дети, социализирующиеся вне института семьи, не существуют отдельно, в закрытом пространстве (как предполагает определенная группа людей). Они – неоспоримый элемент общества, влияющие на уровень его полноценности не меньше, чем дети, вошедшие в мир благодаря семейному воспитанию. Проблема же отягощается тем, что сам социум в его нынешнем культурно-мировоззренческом состоянии не вполне объективно и гуманно воспринимает данную проблему. В статье приводится теоретический разбор концепций, пытающихся объяснить причины неприятия общества воспитанников детских домов, появления сложностей в выстраивании с ними взаимоотношений, а также неэффективной их социализации.

Ключевые слова: воспитанник; сирота; аномия; дискриминация; виктимизация; социализация.

Sadyrova A.

CONCEPTUAL ASPECTS OF ORPHAN'S SOCIALIZATION

Abstract. The existence of the orphan's institution is an urgent problem of humanity and this reality, in turn, tends to generate, as a rule, negative consequences for the individual, society and the state that cannot be fully resolved for a long time. Orphans care require not just sympathy and compassion, but also extremely interested activity on the part of the whole society. Such a conclusion will not be an exaggeration if the public is aware of and takes into account the degree of severity, risks and threats from «failed lives», since children socializing outside the institution of the family do not exist separately, in a closed space (as a certain group of people assumes). They are an indisputable element of society, influencing the level of its fullness no less than children who entered the world thanks to family upbringing. The problem is aggravated by the fact that society itself, in its current cultural and ideological state, does not quite objectively and humanely perceive this problem. The article provides a theoretical analysis of concepts that try to explain the reasons for the rejection of the society of children from orphanages, the emergence of difficulties in building relationships with them, as well as their ineffective socialization.

Keywords: pupil; orphan; anomie; discrimination; victimization; socialization.

Сведения об авторах

Садырова А., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Әлеуметтану» мамандығының 2-курс докторанты. Алматы қ., Қазақстан.
e-mail: aynur.sadyrova@mail.ru

ЖЕРГІЛІКТІ АТҚАРУШЫ ОРГАНДАРДЫҢ ХАЛЫҚ ҮНІНЕ ҚҰЛАҚ АСАТЫН МЕМЛЕКЕТ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫН ІСКЕ АСЫРУЫ

Е.Б. Баймухеев¹

¹Президент жанындағы мемлекеттік басқару академиясы,
Нұр-сұлтан қ., Қазақстан.

Түйіндеме. Халық пен мемлекеттік органдар арасындағы тығыз өзара іс-қимыл және ашық диалог мемлекеттің табысты дамуының кепілі болып табылады. Қолжетімділік, ашықтық, транспаренттілік және мемлекеттік шешімдер қабылдау процесінде азаматтардың пікірін ескеру мемлекеттік басқару тиімділігінің және демократиялық принциптерді ұстанудың аса маңызды индикаторларының біріне айналады. Осы тұжырымдаманы іске асыру мақсатында қазіргі таңда мемлекеттік қызметтерді көрсететін органдар қызметінің тиімділігін арттыруға және дамуына басты назар аударылуда. Осы мақсатта бұл мақалада «Халық үніне құлақ асатын мемлекет тұжырымдамасы» іске асыруда нақты талдаулар ұсынылады.

Түйінді сөздер: қоғамдық бақылау, жергілікті атқарушы орган, жергілікті мемлекеттік басқару.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Президентінің Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің 2019 жылы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына алғашқы Жолдауында «Азаматтардың барлық сындарлы өтініш-тілектерін жедел әрі тиімді іске асыратын «Халық үніне құлақ асатын мемлекет тұжырымдамасын жүзеге асыру» мақсат етіліп қойылды. Халық үніне құлақ асатын мемлекет азаматтардың мұқтаждықтарын жедел іске асыруды, азаматтық қоғаммен ұдайы өзара іс-қимылды, қоғамды жалпы мемлекеттік міндеттерді шешуге қатыстыруды білдіреді [1].

ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты қазақстандықтардың мемлекеттік органдардың қандай болғанын қалайтыны туралы әлеуметтік сауалнама жүргізген.

Әлеуметтанулық сауалнама нәтижелеріне сәйкес, сұқбат алуға қатысқандардың жартысынан астамы (57,5%) ең алдымен мемлекеттік орган жемқорлыққа ұшырамауы тиіс деп санайды. Сондай-ақ респон-

денттер көбінесе мемлекеттік органның «шешімдер қабылдау кезінде азаматтардың мұқтаждықтары мен қажеттіліктерін ескеретін» (42,2%) сипатта болуы атап өтті. Респонденттер мемлекеттік органдардан азаматтардың сауалдарына, шағымдары мен ұсыныстарына жедел ден қоюды күтеді (41,3%).

Респонденттердің үштен бірі халықпен кері байланыс арналарын (жеке кездесулер, жедел желілер, онлайн-мессенджерлер, қосымшалар және т.б.) қамтамасыз ету мемлекеттік органның ашықтығына негіз болатынын атап өтті. Тұтастай алғанда, әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бойынша мемлекеттік органның негізгі сипаттамалары: мемлекеттік органның қолжетімділігі оның ішінде, байланыс мен мекенжай мәліметтерінің ашық қолжетімділікте болуы; қызметі мен бюджеті туралы ақпарат берудегі ашықтық; халықпен кері байланыстың қолданыстағы арналарының болуы [2] атап өтілді.

Зерттеу әдістері. Халық үніне құлақ

асатын мемлекет тұжырымдамасын Алматы облысы Жамбыл ауданының мысалында зертеу. Алматы облысы Жамбыл ауданында халық арасынан сауалнама жүргізу арқылы жергілікті атқарушы органдардың кері байланыс арналарын зерттеу, кемшіліктерін анықтау, ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу нәтижелері. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет тұжырымдамасын жергілікті атқарушы органдардың іске асыруы» міндеті барлық мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың қызметінде басым міндет болуға тиіс. Магистрлік жұмыста Алматы облысы Жамбыл ауданының әкімдігі қаншалықты тиімді әрі ашық, азаматтардың мәселелеріне дұрыс және объективті жауап беру үшін қандай шаралар қабылдауы қажет деген сұрақ басты назарда болады.

Биліктің халықпен жүйелі сенімді диалогының болуы демократиялық құқықтық мемлекет пен күшті азаматтық қоғамның негізгі индикаторы болып табылады. Елімізде бүгінгі күні биліктің ашықтығы, мемлекеттік басқарудың тиімділігі, азаматтардың пікірлерін есепке алу және шешімдерді әзірлеу кезінде әділдік талап етілетінін қоғамның сұранысы туындап отыр.

Еліміздегі қоғамдық қатынастарды дамытудың жаңа кезеңі 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан Республикасы Президентінің Қасым-Жомарт Тоқаевтың халыққа жолдауында жалғасын тапты. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» – бұл, шын мәнісінде, «Әділетті мемлекет» құру тұжырымдамасы. Азаматтардың мәселелерін тыңдап, көріп қана қою жеткіліксіз. Ең бастысы – дұрыс және әділ шешім шығару қажет. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы маңызды, бірақ әділетті мемлекет құру үдерісіндегі кірпіш қана екенін атап айтқан [3].

«Халық үніне құлақ асатын мемлекет»

тұжырымдамасын жүзеге асырудың маңызды бағыттың бірі - әр түрлі деңгейдегі мемлекеттік органдардың халықпен өзара әрекеттесу механизмдерін жетілдіру. Атап айтқанда, қазақстан Республикасының Президенті «Конституцияға сәйкес біздің азаматтар өз еріктерін еркін білдіруге құқылы. Егер бейбіт әрекеттер заңдылықты және азаматтардың тыныштығын бұзу мақсатын көздеме, оларды заңда белгіленген тәртіппен өткізуге рұқсат беріп, бұл үшін арнайы арнайы орындар бөлінуі қажет. Кез-келген наразылық акциясы – бұл билік үшін сигнал, қоғамның белгілі бір көңіл-күйін білдіретін, халықтың белгілі бір топтарының проблемалық мәселелерін, өтініштері мен тілектерін ашық түрде білдіретін кері байланыс алу тәсілі [4].

Мемлекет пен қоғамның бірінші міндеті-ел дамуының саяси парадигмасын қайта құру. Бірақ мемлекеттің тәуелсіздігін, тұрақтылығын және тұтастығын сақтау үшін оны жаңғырту жөніндегі қадамдар барынша дәл келтірілуі тиіс. Геосаяси турбуленттілік жағдайында сыртқы, мүмкін белгілі бір ішкі күштерді пайдалануды бәсеңдетпейтін мемлекеттік тетіктің теңгерімсіздік тәуекелін болдырмай, ел дамуының әдіснамасын Өзгертуді бір мезгілде қалай да үйлестіре алуымыз қажет [5].

Қорытынды. Мемлекет пен азаматтық қоғамның тығыз ынтымақтастығында партиялар, Қоғамдық кеңестер, азаматтық белсенділер және бей-жай емес азаматтар атынан біздің елімізге тұрақтылық пен өркендеуді шын жүректен қалайтын қоғамның барлық алуан түрлі және прогрессивті күштерін біріктірудің кепілі болып табылады. Менің ойымша ел ілгерілеуі тиіс «еститін мемлекеттегі» сенім, ынтымақтастық және диалог берік азаматтық бейбітшілікті қамтамасыз ете алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Сындалы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі.
 - 2 Социологические исследования, <https://kisi.kz/blogs/gosudarstvo-dlya-lyudej/>
 - 3 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек. ЖАҢА ЖАҒДАЙДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН: ІС-ҚИМЫЛ КЕЗЕҢІ
 - 4 Қасым-Жомарт Тоқаевтың сайланған ҚР Президентін ұлықтау рәсімінде сөйлеген сөзі, 12.06.2019 ж.
 - 5 ULTTYQ KENES. Хроника. Особенности. Результаты. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Ұлттық Қоғамдық сенім кеңесі, 2020. – 20
-

Е. Баймухаев. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА СЛЫШАЩЕГО ГОСУДАРСТВА МЕСТНЫМИ ИСПОЛНИТЕЛЬНЫМИ ОРГАНАМИ

Аннотация. Тесное взаимодействие и открытый диалог между народом и государственными органами – залог успешного развития государства. Доступность, открытость, прозрачность и учет мнения граждан в процессе принятия государственных решений становятся одним из важнейших показателей эффективности государственного управления и приверженности демократическим принципам. В целях реализации данной концепции в настоящее время основное внимание уделяется повышению эффективности и развитию органов, предоставляющих государственные услуги.

Ключевые слова: общественный контроль, местный исполнительный орган, местная государственная администрация.

Е. Baimukhayev. IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF THE HEARING STATE BY LOCAL EXECUTIVE

Abstract. Close interaction and open dialogue between the people and state bodies is the key to the successful development of the state. Accessibility, openness, transparency and taking into account the opinion of citizens in the process of making public decisions are becoming one of the most important indicators of the effectiveness of public administration and commitment to democratic principles. In order to implement this concept, the focus is currently on improving the efficiency and development of bodies providing public services.

Keywords: public control, local executive body, local state administration

Сведения об авторах

Баймухаев Ернар Батырханович, магистрант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, baimukhayev.yernar@gmail.com

НОВОСТИ НАУКИ КАЗАХСТАНА

НАУЧНО–ТЕХНИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Регистрационное свидетельство № 7528-Ж
от 01.08.2006 г.
выдано Министерством культуры и информации
Республики Казахстан

Отв. редактор *М.Е. Сейткалиева*
Редактор текста на казахском языке *Т.Т. Садырова*
Редактор текста на английском языке *Е. Бердыкулов*
Компьютерная верстка и дизайн *Н.Т. Раймкулова*
Обложка *Е.С. Кадырова*

Подписано в печать 05.11.2023.
Формат 60x84/8. Печать офсетная. Бумага офсетная.
Усл. п. л 8,5. Тираж 350 экз. Заказ 160.

Редакционно-издательский отдел НЦ ГНТЭ.
050026, г. Алматы, ул. Богенбай батыра, 221